

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Departament Prawno-Traktatowy

OD EKSPEDYCJI Z PRZESZŁOŚCI KU WYZWANIAM PRZYSZŁOŚCI

POLSKA POLITYKA POLARNA

autor: dr Tomasz Wawrzyniak

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Departament Prawno-Traktatowy

OD EKSPEDYCJI Z PRZESZŁOŚCI KU WYZWANIAM PRZYSZŁOŚCI

POLSKA POLITYKA POLARNA

Załącznik
do uchwały nr 129/2020
Rady Ministrów
z dnia 11 września 2020 r.

Spis treści:

Wykaz skrótów	3
Synteza.....	6
Cele i Założenia Polskiej Polityki Polarnej.....	9
1. Cel główny i cele szczegółowe Polskiej Polityki Polarnej	10
1.1. Cel szczegółowy pierwszy Polskiej Polityki Polarnej	11
1.2. Cel szczegółowy drugi Polskiej Polityki Polarnej.....	11
1.3. Cel szczegółowy trzeci Polskiej Polityki Polarnej	12
1.4. Cel szczegółowy czwarty Polskiej Polityki Polarnej	12
2. Priorytetowe obszary zainteresowania Polski	13
3. Interesy Polski w Arktyce i Antarktyce	14
4. Podstawy realizacji Polskiej Polityki Polarnej	16
5. Postulowane działania dla realizacji Polskiej Polityki Polarnej.....	18
5.1. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej wspólna dla obu obszarów	18
5.2. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej w odniesieniu do Arktyki	21
5.3. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej w odniesieniu do Antarktyki	24
6. Mechanizm koordynacji dla realizacji Polskiej Polityki Polarnej.....	28
7. Zakończenie	29
Aneks nr 1: Arktyka.....	31
1. Arktyka w świecie	31
1.1 Uwarunkowania prawno-instytucjonalne	32
1.2 Arktyka: zmiany i wyzwania	34
2. Arktyka a Polska.....	36
2.1 Pozycja prawno-międzynarodowa Polski w Arktyce	37
2.2 Dotychczasowe zaangażowanie Polski w Arktyce	38
Aneks nr 2: Antarktyka	42
1. Antarktyka w środowisku międzynarodowym	42
1.1 Uwarunkowania prawno-instytucjonalne.....	43
1.2 Antarktyka: zmiany i wyzwania	47
2. Antarktyka a Polska	50
2.1 Pozycja prawno-międzynarodowa Polski w Antarktyce	52
2.2 Dotychczasowe zaangażowanie Polski w Antarktyce	52
Aneks nr 3: Najważniejsze porozumienia i dokumenty międzynarodowe dotyczące regionów polarnych	59

Wykaz skrótów

AAFR	<i>ang. Arctic Armed Forces Roundtable</i> Okrągły Stół Arktycznych Sił Zbrojnych
AEC	<i>ang. Arctic Economic Council</i> Arktyczna Rada Ekonomiczna
ASPA	<i>ang. Antarctic Specially Protected Area</i> Szczególnie Chroniony Obszar Antarktyki
ASMA	<i>ang. Antarctic Specially Managed Area</i> Szczególnie Zarządzany Obszar Antarktyki
ASOC	<i>ang. Antarctic and Southern Ocean Coalition</i> Koalicja na rzecz Antarktyki i Oceanu Południowego
ATCM	<i>ang. Antarctic Treaty Consultative Meeting</i> Spotkanie Państw Konsultatywnych Układu Antarktycznego
BIOMASS	<i>ang. Biological Investigations of Marine Antarctic Systems and Stocks</i> Badania biologiczne morskich systemów i zasobów antarktycznych
CEMP	<i>ang. CCAMLR Ecosystem Monitoring Program</i> Program Monitorowania Ekosystemów CCAMLR
CEP	<i>ang. Committee of Environmental Protection</i> Komitet Ochrony Środowiska
CCAMLR (1)	<i>ang. Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources</i> Komisja do Spraw Zachowania Żywych Zasobów Morskich Antarktyki
CCAMLR (2)	<i>ang. Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources</i> Konwencja o ochronie żywych zasobów morskich Antarktyki
CITES	<i>ang. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora</i> Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem
COMNAP	<i>ang. Council of Managers of National Antarctic Programs</i> Rada Menadżerów Narodowych Programów Antarktycznych
CM	<i>ang. Conservation Measure</i> Środek ochronny CCAMLR
CMS	<i>ang. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals</i> Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt
EARMB	Euro-Arktyczna Rada Morza Barentsa
EPB	<i>ang. European Polar Board</i> Europejska Rada Polarna
HSM	<i>ang. Historic Sites and Monuments</i> Miejsca i Pomniki Historyczne

IASC	<i>ang. International Arctic Science Committee</i> Międzynarodowy Komitet Badań Arktycznych
IAATO	<i>ang. International Association of Antarctica Tour Operators</i> Międzynarodowe Stowarzyszenie Antarktycznych Operatorów Turystycznych
IHO	<i>ang. International Hydrographic Organization</i> Międzynarodowa Organizacja Hydrograficzna
IMO	<i>ang. International Maritime Organization</i> Międzynarodowa Organizacja Morska
IWC	<i>ang. International Whale Commission</i> Międzynarodowa Komisja Wielorybnicza
KBN PAN	Komitet Badań Polarnych Polskiej Akademii Nauk
KGHM	Kombinat Górniczo-Hutniczy Miedzi
MARPOL	<i>ang. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships</i> Międzynarodowa konwencja o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki
MoU	<i>ang. memorandum of understanding</i> Memorandum o Porozumieniu
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NATO	<i>ang. North Atlantic Treaty Organization,</i> Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
NCBiR	Narodowe Centrum Badań i Rozwoju
NCN	Narodowe Centrum Nauki
NEAFC	<i>ang. North-East Atlantic Fisheries Commission</i> Komisja Rybołówstwa Północno-Wschodniego Atlantyku
NPBP	Narodowy Program Badań Polarnych
NRM	Nordycka Rada Ministrów
OBWE	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
PAIiH	Polska Agencja Inwestycji i Handlu
PAK	Polska Agencja Kosmiczna
PGNiG	Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo
PKPol	Polskie Konsorcjum Polarne
PPA	Polski Portal Arktyczny
RA	Rada Arktyczna
ROV	<i>ang. Remotely Operated Vehicle</i> Zdalnie kierowany pojazd podwodny
RPMB	Rada Państw Morza Bałtyckiego
SAON	<i>ang. Sustaining Arctic Observing Networks</i> Monitorig Pan-Arktyczny
SAR	<i>ang. International Convention on Maritime Search and Rescue</i> Międzynarodowa Konwencja o poszukiwaniu i ratownictwie morskim
SIOS	<i>ang. Svalbard Integrated Arctic Earth Observing System</i>

SCAR	Zintegrowany Monitoring w Europejskim Sektorze Arktyki <i>ang. Scientific Committee of Antarctic Research</i> Naukowy Komitet Badań Antarktycznych
SOLAS	<i>ang. International Convention for the Safety of Life at Sea</i> Międzynarodowa konwencja o bezpieczeństwie życia na morzu
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
STCW	<i>ang. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping</i> Międzynarodowa Konwencja o wymaganiach w zakresie wyszkolenia marynarzy, wydawania im świadectw oraz pełnienia wacht
UAV	<i>ang. Unmanned Aerial Vehicle</i> Bezzałogowy Statek Powietrzny
UE	Unia Europejska
UGV	<i>ang. Unmanned Ground Vehicle</i> Pojazd bezzałogowy lądowy
UNCLOS	<i>ang. United Nations Convention on the Law of the Sea</i> Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza
UNFCCC	<i>ang. United Nations Framework Convention on Climate Change</i> Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu

Synteza

autor: Joanna Perchaluk-Mandat

Synteza

Niniejszy dokument „**Od ekspedycji z przeszłości ku wyzwaniom przyszłości. Polska Polityka Polarna**” to zarówno bilans dotychczasowej obecności i aktywności Polski w Arktyce i Antarktyce, jak też prezentacja założeń długoterminowych celów polityki Polski w sprawach polarnych i wskazanie wynikających z nich kluczowych kierunków działań do realizacji przez właściwe organy/podmioty. Koncentruje się na wykorzystaniu dotychczasowych, bogatych osiągnięć i ogólnego potencjału Polski w sprawach polarnych (przede wszystkim naukowego), a równocześnie na ramowym przedstawieniu kierunków dalszego rozwoju polityki państwa w tym ważnym i dynamicznie zmieniającym się obszarze. Polska Polityka Polarna (dalej: PPP) skupia się zatem na wzmacnianiu roli i znaczenia Polski w świecie.

Polska Polityka Polarna to ta część polskiej polityki, która ma za zadanie zabezpieczenie kluczowych interesów oraz strategicznych potrzeb Polski związanych z regionami Arktyki i Antarktyki. Zadanie to odnosi się tak do aktywności w ramach realizacji polityki zagranicznej *sensu largo*, jak i działań o charakterze wewnątrz krajowym. Posiadane doświadczenia oraz świadomość prawdopodobnych wyzwań i zagrożeń w przyszłości (w perspektywie średnio i długookresowej), wymagają obecnie nie tylko podsumowania dotychczasowych dokonań, ale przede wszystkim czytelnego określenia celów i precyzyjnego nakreślenia stanowiska Polski w dynamicznie rozwijającej się problematyce polarnej.

W PPP postuluje się celowość przyjęcia odpowiedniego **mechanizmu koordynacji działań i monitorowania realizacji** polityki polarnej państwa i aktywności podejmowanych przez różne podmioty na tej podstawie. Zalecane jest utworzenie w obrębie administracji rządowej grupy albo zespołu o charakterze międzyresortowym, z zachowaniem wiodącej roli resortu spraw zagranicznych. Proponowany model koordynacji nie ma na celu zastąpienia dotychczasowych rozwiązań przyjętych w poszczególnych resortach, a jedynie doprowadzenie do ich bardziej efektywnej koordynacji.

PPP adresowana jest do **szerokiego grona odbiorców** i powinny być traktowane jako istotny punkt odniesienia do działalności dotyczącej bezpośrednio oraz pośrednio regionów polarnych.

Po pierwsze, jest to dokument pomocny dla wszystkich właściwych resortów, które posiadają kompetencje w sprawach polarnych (w szczególności dotyczy to ministerstw: Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Rozwoju, Klimatu, Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej,

Energii, Obrony Narodowej, Sportu), jak i innych organów i urzędów, przy zachowaniu, co zostało wskazane wyżej, roli koordynacyjnej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), ze względu na właściwość w zakresie polityki zagranicznej. Po drugie, PPP może stanowić punkt odniesienia lub inspiracji dla projektowania polskiej aktywności handlowej, gospodarczej czy inwestycyjnej poza granicami RP zarówno w obszarach *stricte* polarnych, jak i w relacjach z państwami aktywnymi w sprawach polarnych. Po trzecie, dokument ten stanowi narzędzie referencyjne dla ośrodków uniwersyteckich, badawczych i eksperckich, które prowadzą badania z różnych dziedzin w sprawach polarnych.

Aby niniejsza polityka polarna mogła być skutecznie realizowana, musi uwzględniać również element **finansowania**. Tematyka ta, w tym m.in. badania w obszarach biegunowych, konieczne jest uwzględnienie stałych i stabilnych źródeł wsparcia materialnego. Implikuje to konieczność odpowiedniego planowania wydatków publicznych przez właściwe organy i urzędy publiczne, w zakresie ich kompetencji. Należy podkreślić, że postulowane rozwiązania czy działania powinny odbywać się w ramach przyznaných środków budżetowych. Równocześnie, wszyscy adresaci tego dokumentu powinni prezentować podejście proaktywne, co do poszukiwania innych, dodatkowych środków: zarówno w relacjach zewnętrznych (współpraca z innymi państwami i podmiotami, w tym z uwzględnieniem projektów i grantów), jak i wewnętrznych (wzajemne wsparcie współpracujących ze sobą podmiotów). Zasadne jest również poszukiwanie realnych powiązań między światem nauki a przedsiębiorstwami, czy też wspieranie międzynarodowych projektów gospodarczych. Bez względu na konkretne przykłady czy formy, konieczne jest umieszczenie kwestii zapewnienia stosownych środków w centrum planowania przyszłych aktywności.

PPP jest zgodna z innymi dokumentami o charakterze strategicznym. Przede wszystkim, przedstawione cele i działania polskiej polityki polarnej są zgodne i ściśle powiązane ze „Strategią polskiej polityki zagranicznej 2017–2021”, w zakresie realizacji jej 3 głównych priorytetów dotyczących bezpieczeństwa, rozwoju i autorytetu międzynarodowego. Równocześnie niniejszy dokument stanowi rozwinięcie postulatów określonych w „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)”, odwołując się zarówno do przyjętych ogólnych celów rozwojowych państwa, jak i przyjętej metodologii. Ponadto w pracach przygotowawczych zostały też wykorzystane takie dokumenty, jak „Strategia polskich badań polarnych. Koncepcja na lata 2017–2027” opracowana przez Polskie Konsorcjum Polarne i Komitet Badań Polarnych Polskiej Akademii Nauk (KBP PAN,) czy też „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP”. Korzystano też z wiedzy polskich ekspertów i

badaczy polarnych, w tym z wybranych prac naukowych i opracowań, jak np. „Cele i narzędzia polityki arktycznej” czy „Układ Antarktyczny. Wybór dokumentów z wprowadzeniem”.

Cele i Założenia Polskiej Polityki Polarnej

autor: Joanna Perchaluk-Mandat

Cele i Założenia Polskiej Polityki Polarnej

Świat podlega nieustannym ewolucjom o różnym charakterze i konsekwencjach, a obszary polarne nie są z nich wyłączone. Zmiany klimatu oraz kriosfery Ziemi, zanieczyszczenie środowiska, wzrost kwasowości oceanów, a także możliwość całkowitego zaniku pokrywy lodowej na Oceanie Arktycznym w sezonie letnim, czy topnienie lądolodu na Antarktydzie to tylko niektóre przykłady. Z tymi zjawiskami wiążą się też procesy geopolityczne, zwłaszcza dotyczące bezpieczeństwa, często powodowane przez państwa dążące do wzmocnienia swojej pozycji, poszukujące dostępu do nowych zasobów surowców naturalnych, szlaków komunikacyjnych czy technologii. Są to czynniki, które już dziś mają lub mogą mieć wpływ na cały świat, nie tylko w ujęciu lokalnym, ale również w globalnym. Współczesne zmiany środowiska zachodzące w regionach polarnych wskazują, że obszary te ulegają wyraźnej transformacji, której skutki mogą mieć poważne konsekwencje dla istnienia wielu ekosystemów. Ich efektem może być między innymi wzrost intensywności zmian klimatu, w tym zwłaszcza wielkości anomalii termicznych i opadowych oraz zagrożeń z tym związanych w innych regionach świata. Równocześnie zachodzące zmiany niosą za sobą pewne perspektywy i możliwości, które też należy mieć na uwadze. Topniejące lody mogą na przykład otworzyć nowe możliwości transportowe.

Polska obecność w regionach polarnych ma charakter multidyscyplinarny. Obejmuje zarówno aktywność naukowo-badawczą, działania i inicjatywy w wymiarze polityki międzynarodowej i dyplomacji (w wymiarze dwustronnym i wielostronnym), pewną aktywność w wymiarze gospodarczym oraz działania np. dotyczące projektów z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego. W obliczu nowych wyzwań i możliwości należy te różnorodne formy zaangażowania w Arktyce i Antarktyce nie tylko utrzymywać, ale też rozwijać i wspierać w ramach spójnego i kompleksowego podejścia. Powinno być ono oparte na paradygmacie, zgodnie z którym Polska jest aktywnym uczestnikiem procesów zachodzących w świecie, mającym świadomość zachodzących zjawisk, aby móc definiować nową, odpowiedzialną, horyzontalną, multidyscyplinarną i perspektywiczną politykę państwa. Polska jest aktywna na płaszczyźnie międzynarodowej i angażuje się w dialog na temat najważniejszych problemów i wyzwań na świecie. Te doświadczenia oraz gotowość do ponoszenia współodpowiedzialności za losy globu w konsekwencji uzasadniają zwiększenie aktywności również w sprawach polarnych.

Przez politykę polarną rozumie się działania państwa wobec obszarów wokół biegunów północnego oraz południowego. Lokalizacja, a przede wszystkim różne reżimy prawne tych

obszarów oraz naturalne różnice geograficzne i przyrodnicze powodują, że mimo elementów wspólnych, tj. strategicznych, Arktyka i Antarktyka wymagają odrębnego potraktowania. Niemniej założenia polskiej polityki polarnej będą stanowić zasadnicze ogniwo dokumentu, natomiast postulowane zadania i działania odnoszące się do Arktyki i Antarktyki, omówienie specyfiki obydwu obszarów oraz wykaz najważniejszych aktów prawnych i dokumentów międzynarodowych będą ujęte w załącznikach, stanowiąc jednak integralną część PPP. Umieszczenie zatem problematyki dotyczącej Arktyki i Antarktyki w aneksach nie ma wyłącznie charakteru informacyjnego, zawarte tam dane uzupełniają i wyjaśniają ogólne założenia i cele polityki polarnej.

1. Cel główny i cele szczegółowe Polskiej Polityki Polarnej

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) zakłada jeden, główny cel strategiczny, którym jest poprawa zamożności Polaków przy jednoczesnym wzroście spójności w aspekcie społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i naturalnym. Postępujące w świecie zmiany klimatyczne, z jednej strony stanowią poważne zagrożenie dla planety, jej środowiska i mieszkańców, z drugiej – pociągają za sobą konieczność działań o charakterze zapobiegawczym i adaptacyjnym, także w wymiarze rozwojowym. Wreszcie, zachodzące zmiany mogą też być źródłem szans czy nowych możliwości rozwojowych, których na obecnym etapie nie jesteśmy jeszcze świadomi. W pracach nad PPP przyjęto założenie, że zasadne jest powiązanie celów SOR z procesami zachodzącymi na świecie (w tym w regionach polarnych), których konsekwencje w różnych perspektywach czasowych będą dotyczyć Polski.

W konsekwencji niniejszy dokument uznaje za główny cel długoterminowy **zapewnienie stałej i aktywnej obecności Polski w dialogu, współpracy oraz kształtowaniu polityki polarnej na świecie**, przy wykorzystaniu posiadanych zasobów własnych oraz poszukiwaniu nowych. Świadome planowanie w wymiarze strategicznym musi być oparte na wiedzy, na bazie, której prognozuje się różne możliwe scenariusze, co do przyszłości. Aktywność Polski w polityce polarnej musi mieć charakter inkluzywny i z założenia multidyscyplinarny. Wymaga permanentnego monitorowania, analizowania i planowania działań oraz aktywnego uczestniczenia na forum międzynarodowym.

Wykorzystując metodologię SOR, realizacja celu głównego przez szerokie spektrum działań o **charakterze politycznym, prawnym, instytucjonalnym oraz inwestycyjnym**, odbywać się powinna przez realizację poniższych celów szczegółowych:

- (1) zapewnienie aktywnego udziału oraz wpływu Polski na procesy kształtujące przyszłość regionów polarnych,
- (2) wzmacnianie obecności Polski w regionach polarnych, w tym zapewnienie rozwoju aktywności naukowej polskich badaczy,
- (3) zapewnienie problematyce polarnej należytej wagi w polityce wewnętrznej państwa,
- (4) aktywne poszukiwanie nowych i innowacyjnych ścieżek rozwoju pozycji Polski w sprawach polarnych.

1.1. Cel szczegółowy pierwszy Polskiej Polityki Polarnej

„Zapewnienie aktywnego udziału oraz wpływu Polski na procesy kształtujące przyszłość regionów polarnych” należy rozumieć szeroko, tj. jako utrzymanie i rozwijanie przez Polskę zaangażowania w politykę polarną na świecie. Obejmuje to zatem wzmocnienie stałej obecności w procesie decyzyjnym (politycznym) w różnych strukturach międzynarodowych, poszukiwanie możliwości aktywnej współpracy w wymiarze społeczno-gospodarczym (w ujęciu bilateralnym, regionalnym i globalnym), a także kontynuowanie dyplomacji naukowej (aktywności badawczej polskich naukowców w obu regionach, która stanowi ważną legitymizację dla aktywności politycznej). Dla realizacji tego celu niezbędne jest pełne i efektywne zaangażowanie w wymiarze zagranicznym. Polska dyplomacja, obejmująca także dyplomację publiczną, naukową i kulturalną, ma za zadanie większe włączenie się w różnego rodzaju inicjatywy bądź też samodzielne ich inicjowanie. Cel ten obejmuje także promocję „polskiej marki”, nie tylko jako państwa dysponującego wieloletnim dorobkiem i odkryciami naukowymi, ale też jako nowoczesnego, poczuwającego się do współodpowiedzialności za przyszłość planety.

1.2. Cel szczegółowy drugi Polskiej Polityki Polarnej

„Wzmacnianie obecności Polski w regionach polarnych, w tym zapewnienie rozwoju aktywności naukowej polskich badaczy” pociąga za sobą konieczność utrzymania odpowiedniej zdolności organizacyjnej, budżetowej i naukowej o charakterze stałym, z czym wiąże się nie tylko właściwe programowanie w średnich i długich cyklach, ale też stałe finansowanie. Polska posiada unikalne i wieloletnie doświadczenie w szerokim spektrum badań polarnych, co dowodzi posiadania wyjątkowych kompetencji, ale też stanowi o pewnej

„polskiej specjalizacji”. W szczególności obejmuje ona unikalną kompetencję polskich badaczy we wszystkich najważniejszych dziedzinach badań polarnych, do których odnosi się już wymieniona we wstępie „Strategia polskich badań polarnych. Koncepcja na lata 2017-2027”. Ponadto cel ten ma szerszy zakres przedmiotowy: obejmuje zarówno badania wymagające obecności w regionie polarnym, jak też dyscypliny, które mają inny charakter, np. nauki społeczne (w tym prawne), humanistyczne czy stosunki międzynarodowe, a dotyczą obszarów polarnych. Zmiany środowiska przyrodniczego często pociągają za sobą zmiany np. reżimów prawnych, instytucji społecznych lub są zacznym nowych teorii. Warto podkreślić, iż stała obecność naukowa Polski w regionach polarnych powinna również stanowić ramy dla innych, uwzględniających postanowienia umów międzynarodowych, inicjatyw w aspekcie działalności naukowej.

1.3. Cel szczegółowy trzeci Polskiej Polityki Polarnej

„Zapewnienie problematyce polarnej należytej wagi w polityce wewnętrznej państwa” ma fundamentalne znaczenie dla pomyślnej realizacji pozostałych celów. Chodzi o wygenerowanie niezbędnego potencjału, zainteresowania oraz skoordynowanego zaangażowania administracji państwowej, biznesu, środowisk naukowych oraz pozostałych interesariuszy w realizację projektów polarnych najlepiej służących interesom państwa i regionu. Wskazywana możliwa skala zmian, zagrożeń i wyzwań jest niezwykle zróżnicowana, a jej konsekwencje są często trudne do precyzyjnego określenia. Skutkuje to brakiem świadomości czy zainteresowania kwestiami polarnymi w kraju. Dlatego też, dla skutecznej realizacji PPP, istotne jest doprowadzenie do zmiany ukierunkowanej do wewnątrz, przy zachowaniu związków z innymi politykami i strategiami krajowymi. Z tego punktu widzenia jeszcze bardziej istotna jest konieczność stworzenia jednolitego mechanizmu koordynacji, tak aby na forach międzynarodowych Polska była reprezentowana na odpowiednim poziomie oraz aby wszystkie ewentualne zmiany wprowadzone w obszarze międzynarodowym mogły być szybko i skutecznie wdrażane do polskiego ustawodawstwa oraz praktyki administracyjnej.

1.4. Cel szczegółowy czwarty Polskiej Polityki Polarnej

„Aktywne poszukiwanie nowych i innowacyjnych ścieżek rozwoju Polski w sprawach polarnych” również łączy się nierozdzielnie z pozostałymi trzema celami szczegółowymi. Konieczne jest utrzymanie, czy wręcz wzmacnianie otwartości na wyzwania i

szanse, aby móc adaptować się do zmieniających się okoliczności. Proponowane obszary to gospodarka, problematyka społeczna oraz wielowymiarowe bezpieczeństwo. Na różnym etapie konieczne będzie zastosowanie różnych narzędzi do realizacji tego celu, jednak niezbędny jest stały monitoring i analiza zachodzących zjawisk zarówno naturalnych, jak i społeczno-politycznych. W szczególności kluczowe znaczenie będzie miało monitorowanie działań oraz programów polarnych państw aktywnych w Arktyce, w tym zwłaszcza w zakresie wykorzystania i ewentualnej eksploatacji surowców oraz zmian klimatu, które w perspektywie mogą spowodować otwarcie nowych szlaków transportowych.

2. Priorytetowe obszary zainteresowania Polski

Mimo szeregu różnic między dwoma regionami polarnymi (m.in. prawnych, geograficznych, przyrodniczych), główne założenia polityki polarnej państwa, realizacja określonego celu głównego i powiązanych z nim celów szczegółowych dotyczą obu obszarów. Dla skutecznego wykonania PPP kluczowe jest zidentyfikowanie obszarów, w których aktywność Polski powinna mieć miejsce. Za kluczowe dla realizacji PPP uznaje się następujące, priorytetowe **obszary zainteresowania państwa**:

- (1) współpraca międzynarodowa,
- (2) zrównoważony i odpowiedzialny rozwój,
- (3) nauka.

„**Współpraca międzynarodowa**” obejmuje zagadnienia wynikające z realizacji, przez resort spraw zagranicznych i sieć polskich placówek dyplomatycznych, zadań z zakresu polityki zagranicznej państwa, jak również zadań wykonywanych przez poszczególne, właściwe resorty i inne podmioty zajmujące się problematyką polarną. Komponent ten może mieć zarówno wymiar wielostronny (np. uczestnictwo Polski w pracach Rady Arktycznej, w strukturach Układu Antarktycznego czy innych forach, np. ONZ, UE, wyspecjalizowanych organizacjach o charakterze regionalnym lub funkcjonalnie związanych z obszarami polarnymi), jak i dwustronny, przede wszystkim w relacjach z państwami aktywnymi w danym regionie. Wreszcie, obejmuje to aktywny udział w procesie tworzenia i wdrażania norm prawa międzynarodowego publicznego oraz monitorowania przestrzegania przyjętych zobowiązań.

Przez „**zrównoważony i odpowiedzialny rozwój**” należy rozumieć nie tylko otwartość na kompleksowe zwiększanie zdolności państwa w różnych sektorach wiążących się z polityką i szeroko rozumianą obecnością społeczno-gospodarczą w obszarach polarnych. Komponent ten obejmuje zatem nie tylko naukę, lecz również te dziedziny aktywności, które już teraz bądź

w przyszłości mogą być przedmiotem zaangażowania. W konsekwencji mogą one wpływać nie tylko na rozwój Polski, ale także na pomyślny rozwój regionów polarnych, za które Polska, jako aktywny członek społeczności międzynarodowej, także ponosi pewną odpowiedzialność. Mogą one obejmować m.in. zaangażowanie się polskich przedsiębiorstw w dziedziny związane z obszarami polarnymi i subpolarnymi w zakresie produkcji, usług czy szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Natomiast przez „**naukę**” należy rozumieć rozwijane od wielu dekad badania prowadzone przez polskich badaczy w obszarach polarnych, ale też w kraju i w innych państwach. Polska aktywność naukowa przyczyniła się do wypracowania i wzmocnienia znaczenia Polski jako ważnego i aktywnego partnera na tym polu. Co więcej, osiągnięcia te i wkład do nauki nie mają wyłącznie charakteru krajowego, ale przyczyniając się do podnoszenia wiedzy i świadomości eksperckiej w wymiarze ogólnoswiatowym. W dobie intensyfikacji działalności naukowej w badaniach polarnych przez wiele państw, zaangażowanie to nie tylko powinno być kontynuowane, ale też wzmacniane zgodnie z założeniami Strategii Polskich Badań Polarnych na lata 2017–2027.

3. Interesy Polski w Arktyce i Antarktyce

Ze względu na różne reżimy prawne dotyczące obu obszarów, które skutkują różnym statusem Polski, **kluczowe interesy kraju** dotyczące Arktyki i Antarktyki zostały zaprezentowane odrębnie. W świetle rosnącego ogólnoswiatowego znaczenia Arktyki, długoletnia oraz wielowymiarowa aktywność Polski we współpracy międzynarodowej dotyczącej tego regionu stanowi ważny czynnik wzmacniający międzynarodową pozycję i bezpieczeństwo naszego państwa, szczególnie w wymiarze unijnym, europejskim oraz transatlantyckim. W kontekście długofalowych potrzeb Polski, jej położenia, potencjału, prowadzonej polityki zagranicznej oraz dotychczasowego zaangażowania w regionie można zidentyfikować następujące interesy Polski dotyczące regionu Arktyki:

- 1) utrzymanie Arktyki jako strefy pokoju i współpracy międzynarodowej, w tym rozwiązywanie wszelkich kwestii spornych na drodze dialogu w oparciu o prawo międzynarodowe;
- 2) wzmocnienie międzynarodowego prestiżu Polski i zagwarantowanie wiarygodności państwa na arenie międzynarodowej;
- 3) wspieranie adaptacji w regionach arktycznych przez polski wkład w poszerzanie wiedzy o zmianach klimatycznych i środowiska przyrodniczego w Arktyce, przy lepszym zrozumieniu oddziaływania tych zmian na warunki pogodowe w Polsce oraz na

zagrożenia strefy brzegowej Bałtyku przez wzrost poziomu morza wskutek topnienia lądolodu grenlandzkiego;

- 4) pełne wykorzystanie szans i możliwości, jakie oferuje status obserwatora w Radzie Arktycznej i wspieranie jej jako głównego forum wzmacniającego efektywną współpracę w regionie;
- 5) zapewnienie polskim instytucjom mocnej pozycji w subregionalnych i sektorowych (np. naukowych) organizacjach i instytucjach międzynarodowych w Arktyce;
- 6) rozwój współpracy dwustronnej z partnerami w Arktyce, szczególnie w zakresie badań naukowych oraz działalności gospodarczej;
- 7) kształtowanie aktywności organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem, w zakresie ich działalności dotyczącej regionu Arktyki, zgodnie z polskimi potrzebami oraz interesami, jak również w ogólnym interesie społeczności międzynarodowej, w tym jako obszaru pokojowej współpracy;
- 8) edukacja oraz wzmacnianie w polskim społeczeństwie świadomości oraz poczucia odpowiedzialności za pomyślną przyszłość Arktyki, tak ważnej dla dobrostanu całej planety.

Natomiast Antarktyka, jako obszar wciąż słabo zbadany i niezagospodarowany przez człowieka, budzi zainteresowanie wśród państw aktywnych w globalnej polityce, a jego znaczenie ciągle rośnie. Jest obszarem unikalnym i jako taki wymaga specjalnego podejścia i odpowiedzialności ze strony ludzi i państw. Większa część jej obszaru stanowi dziś „rezerwat przyrody”. Dzięki swej pierwotnej, chronionej przez państwa Układu Antarktycznego naturze, Antarktyka może stanowić „poligon” badawczy, w ramach którego eksploracja dostarcza nowej, bogatej wiedzy na temat przeszłości Ziemi, zasobów biologicznych i geologicznych, a także w dziedzinie biologii, glaciologii, meteorologii, chemii i astronomii. Ponadto współpraca państw na Antarktyce również jest szczególna w swoim charakterze. Polska, będąc państwem konsultatywnym Układu Antarktycznego, czyli jednym z 29 państw na świecie, które podejmują wiążące decyzje odnośnie prawnomiędzynarodowego statusu Antarktyki, ma obowiązek działania na rzecz pokojowego wykorzystania Antarktyki, ale jednocześnie ma też szansę prowadzenia nowatorskich badań naukowych w tym unikalnym rejonie świata. Polska, jako państwo konsultatywne, z sukcesem prowadzi od lat trudne badania polarne, ale też potrafi zapewnić dla nich logistykę oraz okazać pomoc innym państwom w regionie. Są to ważne czynniki, które wzmacniają międzynarodowe znaczenie i prestiż Polski. Polityka wobec Antarktyki opiera się na czterech założeniach: (1) nieuznawaniu nowych roszczeń terytorialnych wobec obszaru Antarktyki oraz zawieszeniu dotychczasowych roszczeń; (2)

uznaniu Antarktydy za rezerwat przyrody poświęcony pokojowi i nauce (zgodnie z prawem międzynarodowym); (3) przyjęciu zasady wolności badań naukowych na całym obszarze Antarktyki wraz z zasadą międzynarodowego współdziałania oraz (4) zarezerwowaniu prawa do uczestniczenia we wszelkiego rodzaju pokojowych przyszłych działaniach w Antarktyce.

W interesie Polski leży:

- 1) utrzymanie Antarktyki jako obszaru wolnego od politycznych i strategicznych konfliktów;
- 2) utrzymanie silnego, efektywnie działającego Systemu Układu Antarktycznego;
- 3) zapewnienie ochrony wszystkich ekosystemów Antarktyki, w tym ekosystemów Oceanu Południowego;
- 4) prowadzenie światowej klasy badań naukowych w kluczowych, priorytetowych dla Polski dziedzinach;
- 5) wspieranie nowych możliwości gospodarczych wynikających z polskiej obecności w Antarktyce, z poszanowaniem wszystkich zasad Systemu Układu Antarktycznego.

4. Podstawy realizacji Polskiej Polityki Polarnej

Możliwość zrealizowania wyżej wymienionych celów priorytetowych jest oparta na trzech podstawach, które stanowią aksjologiczny wymiar polityki polarnej państwa:

- (1) szacunku,
- (2) współpracy,
- (3) prawie.

Podstawy tej polityki ilustruje poniższy diagram.

Przez „szacunek” należy rozumieć uznanie kompetencji i praw państw oraz instytucji międzynarodowych, które ponoszą odpowiedzialność za obszary polarne zgodnie z określonym prawem międzynarodowym, zakresem ich jurysdykcji, jak również poszanowanie praw ludów rdzennych Arktyki oraz traktowanie środowiska naturalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Z tym łączy się drugi aspekt aksjologiczny, tj. „prawo”. Oznacza to, że implementacja ww. celów musi uwzględniać również wiążące normy prawne, jak i inne ustalenia podjęte przez wspólnotę międzynarodową. Wreszcie, z tym wiąże się też kwestia „współpracy”, czyli podejmowania działań w taki sposób, aby uwzględniać pokojowe współistnienie, wspólne interesy oraz wzajemne obowiązki nałożone na wspólnotę międzynarodową. Co więcej, współpraca ta również oznacza wyjście poza klasyczne rozumienie podmiotowości w prawie międzynarodowym ograniczonej do państw i organizacji międzynarodowych (międzyrządowych), a zatem obejmuje też współdziałanie z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, takimi jak inicjatywy międzynarodowe państw (np. Rada Arktyczna), organizacje pozarządowe, ludy rdzenne (dotyczy Arktyki) czy w wyjątkowych przypadkach osoby fizyczne, dysponujące wiedzą ekspercką w danej dziedzinie. Dopiero uwzględnienie tych wszystkich aspektów pozwoli na akceptowalne, jak i efektywne wdrażanie ww. celów PPP, a w konsekwencji: na wzmocnienie roli Polski i jej głosu w sprawach polarnych w świecie.

PPP powinna być wdrażana w ramach przyznaných środków budżetowych. Natomiast jest rekomendowane również pozyskiwanie zewnętrznych (pozabudżetowych) środków

finansowania tych aktywności. W szczególności dotyczy to pozyskiwania środków w ramach grantów czy projektów zagranicznych. Na tym etapie nie przesądza się, jak będzie wyglądał w przyszłości ewentualny system finansowania polityki polarnej państwa.

5. Postulowane działania dla realizacji Polskiej Polityki Polarnej

Ze względu na wieloaspektowy charakter różnic odnoszących się do Arktyki i Antarktyki, w tym odmiennego statusu prawnego i różnic instytucjonalnych, postulowane działania zostały podzielone na 3 główne grupy: 1) wspólne dla obu obszarów; 2) dla Arktyki; 3) dla Antarktyki. Ich enumeratywne wyliczenie znajduje się poniżej.

Niemniej należy podkreślić, że postulowane działania w stosunku do regionów polarnych będą także stanowić podstawę do **wypracowania konkretnego planu działania dla Polskiej Polityki Polarnej**. Przedmiotowy plan działania będzie uwzględniał cele i założenia polskiej polityki polarnej, jak również będzie opierał się na zadaniach poszczególnych resortów wynikających z ustawy o działach administracji rządowej oraz uwzględni **rozliczalność wykonywania polityki, horyzont realizacji poszczególnych postulowanych zadań oraz monitorowanie procesu**.

5.1. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej wspólna dla obu obszarów

Za wspólne, postulowane cele dla obu obszarów, które miałyby wdrażać cel główny PPP i jej cele szczegółowe, należy uznać następujące:

- 1) efektywna i długofalowa działalność wszystkich polskich instytucji publicznych, których aktywność wpływa na udział Polski w sprawach polarnych;
- 2) ciągłość badań polarnych prowadzonych przez polskich naukowców pracujących w kraju i za granicą, a także dalszy rozwój tych badań i istniejącej infrastruktury badawczej oraz wykorzystywanie ich potencjału w dziedzinach pozanaukowych, szczególnie w zakresie dyplomacji naukowej i procesach decyzyjnych;
- 3) oparta na długofalowym podejściu strategicznym współpraca gospodarcza polskich przedsiębiorstw z partnerami z państw arktycznych i antarktycznych, w dziedzinach istotnych dla regionów polarnych i w obszarach, gdzie polskie podmioty gospodarcze mogą czerpać wyraźne korzyści z kooperacji.

Dla realizacji powyższych celów PPP w odniesieniu do obu regionów postulowane są następujące działania:

Ad. 1)

1. Przygotowanie propozycji utworzenia specjalnego mechanizmu o charakterze międzyresortowym, właściwego w sprawach planowania, koordynacji oraz monitorowania realizacji polskiej polityki polarnej, z zachowaniem wiodącej roli resortu spraw zagranicznych;
2. Zapewnienie mechanizmów bieżącej wymiany informacji o podejmowanych przez poszczególne instytucje publiczne działaniach (tzw. specjalistów ds. Arktyki i Antarktyki w poszczególnych urzędach, dystrybuowanie informacji drogą e-mailową i przez ogłoszenia na Polskim Portalu Arktycznym i Antarktycznym (PPAA) prowadzonym przez Sekretariat Polskiego Konsorcjum Polarne, regularne spotkania, tj. szkolenia, konferencje, warsztaty);
3. Włączanie do współpracy z administracją publiczną instytucji naukowych, organizacji pozarządowych, a także podmiotów gospodarczych już obecnych lub potencjalnie zainteresowanych obecnością w regionach arktycznych.

Ad. 2)

1. Zagwarantowanie (zarówno w wymiarze personalnym, jak i finansowym) stałej obecności polskich przedstawicieli w kluczowych forach odpowiedzialnych za międzynarodową współpracę naukową w Arktyce, zwłaszcza w Międzynarodowym Komitecie Badań Arktycznych (*ang. International Arctic Science Committee, IASC*) i Europejskiej Radzie Polarnej (EPB), i Antarktyce, zwłaszcza w ASOC (*ang. Antarctic and Southern Ocean Coalition*), SCAR (*ang. Scientific Committee of Antarctic Research*) czy COMNAP (*ang. Council of Managers of National Antarctic Programs*), oraz zapewnienie stabilności finansowania stałej infrastruktury naukowej, w tym zwłaszcza Polskiej Stacji Polarnej Hornsund na Spitsbergenie (Svalbardzie), Polskiej Stacji Polarnej im. H. Arctowskiego na Wyspie Króla Jerzego, i zapewnienie środków na reaktywację Polskiej Stacji Polarnej im. B. Dobrowolskiego w Oazie Bungera, jako międzynarodowych platform badawczych, będących wizytówkami polskiej nauki, jak również istniejącym bazom uniwersyteckim;
2. Wspieranie implementacji Narodowego Programu Badań Polarnych (NPBP) przez m.in. prowadzenie w ramach właściwych instytucji finansujących badania w Polsce programów ukierunkowanych na wspieranie projektów badawczych (w drodze konkursów) służących pośrednio wzmocnieniu polskiej obecności w rejonach polarnych oraz wspieranie zintegrowanych przedsięwzięć badawczo-rozwojowych dotyczących rozwoju technologii mających zastosowanie w warunkach polarnych;

3. Rozwijanie polskiej dyplomacji naukowej dotyczącej Arktyki i Antarktyki;
4. Ustalenie zasad finansowania krajowych projektów ukierunkowanych na stały monitoring środowiskowy w Arktyce i Antarktyce, w tym zasad udziału i finansowania polskich instytucji w międzynarodowych projektach w zakresie monitoringu pan-Arktycznego (*ang. Sustaining Arctic Observing Networks, SAON*) i zintegrowanego monitoringu w europejskim sektorze Arktyki (*ang. Svalbard Integrated Arctic Earth Observing System, SIOS*);
5. Wspieranie dyplomatyczne, informacyjne i finansowe polskich uczelni i przedsiębiorstw w podejmowaniu współpracy badawczo-rozwojowej z partnerami z krajów arktycznych i unijnych oraz państw stron Układu Antarktycznego, w tym przede wszystkim udziału we wspólnych projektach realizowanych w ramach unijnych wieloletnich programów finansowania badań naukowych (np. wsparcie aktywnego udziału PKPol w sieci EU-Polarnet). Dotyczy to także problematyki bezpieczeństwa obu obszarów;
6. Zintensyfikowanie współpracy MSZ, KBP PAN i PKPol na rzecz promocji polskich badań, ich wyników i potencjału współpracy naukowej (np. przez prowadzenie Polskiego Portalu Polarnego oraz przy okazji spotkań bilateralnych dotyczących Arktyki i Antarktyki).

Ad. 3)

1. Stałe rozwijanie wsparcia dla polskich podmiotów gospodarczych skoncentrowanego m.in. na:
 - a. promowaniu potencjału polskich przedsiębiorstw w odniesieniu do potrzeb regionu arktycznego,
 - b. rozwijaniu bazy danych polskich podmiotów gospodarczych aktywnych na obszarach arktycznych obecnie oraz potencjalnie w przyszłości,
 - c. identyfikowaniu regionów i sektorów o najwyższym potencjale kooperacji z udziałem polskich firm,
 - d. rozwijaniu współpracy gospodarczej przez kontakty Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu (PAiH) z jej odpowiednikami w państwach arktycznych, izbami handlowymi oraz organizacjami polonijnymi, forami współpracy gospodarczej oraz polskimi firmami w regionie,
 - e. monitorowaniu możliwości współpracy w ramach programów unijnych, organizacji regionalnych (*ang. Arctic Economic Council, AEC*) i subregionalnych (Nordycka Rada Ministrów – NRM, Rady Państw Morza Bałtyckiego – RPMB oraz Euro-Arktyczna Rada Morza Barentsa – EARMB);

2. opracowanie specjalnego zbioru porad i wskazówek dla polskich podmiotów publicznych i prywatnych prowadzących aktywność w regionie Arktyki i Antarktyki w kwestii przestrzegania lokalnych standardów środowiskowych i społecznych.

5.2. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej w odniesieniu do Arktyki

Wskazany wyżej cel główny oraz powiązane z nim cele szczegółowe polityki polarnej państwa mogą podlegać dalszemu uszczegółowieniu w odniesieniu do Arktyki:

- 1) ugruntowanie pozycji Polski w Arktyce jako aktywnego i odpowiedzialnego partnera regionu oraz promotora wzmocnionej aktywności obserwatorów w Radzie Arktycznej;
- 2) aktywne i partnerskie relacje polskich podmiotów publicznych i prywatnych z aktorami społecznymi w regionie Arktyki, w tym szczególnie z organizacjami arktycznych ludów rdzennych;
- 3) skuteczny wpływ na działalność UE i organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem, w zakresie ich aktywności dotyczącej regionu Arktyki.

Osiągnięcie wskazanych celów polskiej polityki arktycznej wymaga działań, inicjatyw oraz mechanizmów, które będą podejmowane i wdrażane przez polskie podmioty dotychczas aktywne w Arktyce oraz te, których działalność może mieć znaczenie dla tego regionu lub polskiej w nim obecności. Postuluje się, aby realizacja PPP w odniesieniu do Arktyki miała następującą formę.

Ad. 1)

1. Podniesienie poziomu polskiego udziału w pracach grup roboczych i grup zadaniowych RA przez:
 - a. identyfikację mocnych stron i obszarów szczególnego zainteresowania polskich badań naukowych w Arktyce,
 - b. skoordynowanie i wzmocnienie zaangażowania właściwych resortów w prace wybranych grup roboczych i grup zadaniowych RA (stałe monitorowanie ich prac, wysyłanie ekspertów na spotkania, przedkładanie własnych projektów, aktywna współpraca z partnerami zagranicznymi),
 - c. zapewnienie finansowego wsparcia aktywnego udziału w spotkaniach RA, jej grup roboczych i zadaniowych polskich badaczy i ekspertów/specjalistów,
 - d. aktywne włączanie się w te projekty Rady, w których Polska może mieć istotny wkład merytoryczny lub które są istotne z punktu widzenia Polski;

2. Pełnienie roli promotora wzmocnionej aktywności i współpracy obserwatorów w RA przez:
 - a. rozwinięcie platformy dialogu w ramach tzw. Formatu Warszawskiego (skupienie uwagi na kwestiach praktycznych i rzeczywistych problemach obserwatorów; poszerzenie zakresu dyskutowanej problematyki, np. o tematykę współpracy gospodarczej),
 - b. zapraszanie przedstawicieli Sekretariatu RA oraz grup roboczych (sekretarzy, przewodniczących) w celu dyskusji nad obecnymi projektami i możliwościami zaangażowania obserwatorów,
 - c. bliższą współpracę ze Stałymi Uczestnikami (organizacjami reprezentującymi arktyczne ludy rdzenne),
 - d. wzmożoną promocję na forum Rady przez kontakty z państwami arktycznymi, Sekretariatem RA i grupami roboczymi, jak też poprawę dostępności informacji o polskiej aktywności w Arktyce, m.in. na stronach internetowych MSZ oraz w mediach krajowych i zagranicznych);
3. Aktywny udział w procesach decyzyjnych i działaniach Wymiaru Północnego, RPMB oraz ERMB, jak też zapewnienie środków na udział w spotkaniach organizacji, w których Polska jest reprezentowana przez Komitet Badań Polarnych (KBP) PAN;
4. Częstsze włączanie odpowiednio dobranych zagadnień arktycznych do listy tematów podejmowanych przez Polskę podczas rozmów dwustronnych zarówno z państwami arktycznymi, jak i innymi państwami-obszarami przy RA, a szczególnie:
 - a. promowanie polskich instytucji: ośrodków badawczych, firm w poszczególnych państwach arktycznych,
 - b. inicjowanie dwustronnych przedsięwzięć, np. naukowych, informacyjnych oraz wspólnych propozycji na forum Rady;
5. Wzmacnianie dyplomacji publicznej (w tym dyplomacji naukowej) dotyczącej Arktyki przez:
 - a. akcję promocyjną na rzecz międzynarodowej popularyzacji polskiego dorobku, osiągnięć i tradycji aktywności w Arktyce (np. przygotowanie materiałów promocyjnych we współpracy MSZ, KBP PAN, Polskiego Konsorcjum Polarnego (PKPol), ośrodków uniwersyteckich i polskich przedsiębiorstw),
 - b. rozwijanie międzynarodowej aktywności Polski odnośnie do ochrony środowiska i zmian klimatycznych w Arktyce i globalnie, przy jednoczesnej efektywnej promocji stanowisk w negocjacjach międzynarodowych i na forum UE,

- c. udział w debatach międzynarodowych dotyczących problematyki arktycznej (np. zapewnienie konstruktywnej i dobrze widocznej i aktywnej obecności przedstawicieli Polski podczas międzynarodowych wydarzeń o tematyce arktycznej),
 - d. włączenie się polskich instytucji i podmiotów w międzynarodowe działania edukacyjne przeznaczone przede wszystkim dla młodego pokolenia, które region Arktyki powinno postrzegać jako wspólne dobro;
6. Ogłoszenie dokumentu adresowanego do środowiska międzynarodowego, a zwłaszcza wspólnoty arktycznej, prezentującego i promującego polską politykę arktyczną wraz z opisem konkretnych przykładów polskiej obecności i aktywności w regionie;
 7. Stałe rozwijanie polskiej polityki arktycznej m.in. przez monitorowanie oraz analizowanie rozwoju międzynarodowej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej w regionie (przez specjalistów z poszczególnych resortów, rządowych i pozarządowych ośrodków eksperckich oraz badaczy z zakresu nauk społecznych).

Ad. 2)

1. Współpraca z organizacjami arktycznych ludów rdzennych:
 - a. na forum i w zakresie działalności RA,
 - b. w relacjach „dwustronnych”, ukierunkowanych na ograniczenie negatywnych następstw zmian klimatycznych (np. przez wykorzystywanie wyników polskich badań naukowych do wspierania działań adaptacyjnych, edukacji dzieci i dorosłych w Polsce i Europie, a także wsparcie międzynarodowej aktywności organizacji arktycznych ludów rdzennych);
2. Współdziałanie z organizacjami polonijnymi w krajach arktycznych, szczególnie wśród nowych fal imigracji i wykorzystanie potencjału polskich imigrantów, w tym eksponowanie w ramach dyplomacji publicznej wkładu polskich imigrantów w rozwój gospodarczo-społeczny państw arktycznych i regionów arktycznych;
3. Aktywna promocja w państwach arktycznych związków przedstawicieli polskiej kultury i techniki z regionem arktycznym w przeszłości i obecnie (szczególnie warto to prowadzić w regionach o znaczącej obecności polskich imigrantów lub aktorów gospodarczych).

Ad. 3)

1. Odzwierciedlanie i promowanie priorytetów polskiej polityki polarnej (dotyczące części arktycznej) w innych wymiarach i obszarach polskiej polityki zagranicznej (w tym

zwłaszcza jej wymiaru północnego i członkostwa w RPMB) oraz wyraźnego prezentowania na arenie międzynarodowej polskiej polityki arktycznej;

2. Uzupełnienie planów pracy polskich placówek dyplomatycznych, szczególnie w krajach RA, o zadania promocyjno-informacyjne związane z bieżącą polską aktywnością w Arktyce;
3. Włączanie kwestii arktycznych, tam gdzie to możliwe i zasadne, w proces przygotowania polskich stanowisk w negocjacjach międzynarodowych, których wyniki mają znaczenie dla Arktyki, szczególnie w kwestiach ochrony środowiska i transportu morskiego;
4. Tam gdzie jest to istotne, problematyka arktyczna powinna na stałe wejść do agend rozmów politycznych i sektorowych Polski z partnerami w regionie, tak na forach dwu, jak i wielostronnych;
5. Zwiększenie zaangażowania polskich przedstawicieli w prace prowadzone przez różne organizacje międzynarodowe w odniesieniu do regionu Arktyki;
6. Promowanie i popieranie tych inicjatyw lub działań organizacji międzynarodowych, które są zbieżne z zasadami i celami polskiej polityki arktycznej.

Działania te wymagają troski o rozwój w Polsce niezbędnych kompetencji eksperckich we wszystkich tych dziedzinach. Wskazane jest dokonanie przeglądu polskiego potencjału naukowo-badawczego dotyczącego spraw Arktyki. Niezbędne jest stosowne poszerzenie zainteresowań badawczych polskich specjalistów w zakresie bezpieczeństwa.

5.3. Realizacja Polskiej Polityki Polarnej w odniesieniu do Antarktyki

Uszczegółowionymi **celami polskiej polityki polarnej w odniesieniu do Antarktyki** są:

- 1) utrzymanie i rozszerzanie stałej aktywnej obecności polskiej w Antarktyce, w tym przez badania naukowe, infrastrukturę badawczą i logistyczną;
- 2) utrzymanie dyplomatycznej obecności i rozszerzenie wpływów Polski w Antarktyce, w tym przez aktywne zaangażowanie na arenie międzynarodowej (zwłaszcza na forum Spotkania Państw Konsultatywnych Układu Antarktycznego, (ang. *Antarctic Treaty Consultative Meeting* – ATCM) we wszelkie działania dotyczące zarządzania Antarktyką;
- 3) wykorzystanie szansy, jaką jest obecność w Antarktyce, do prowadzenia światowej klasy badań naukowych w kluczowych, priorytetowych dla Polski dziedzinach, w tym również dotyczących ochrony unikalnego środowiska Antarktyki;

- 4) wykorzystanie możliwości gospodarczych, jakie stwarza obecność w Antarktyce, szczególnie w dziedzinie innowacyjnych technologii.

Postuluje się, aby realizacja PPP w odniesieniu do Antarktyki miała następującą formę:

Ad. 1)

1. Stworzenie mechanizmów umożliwiających utrzymanie oraz modernizację całorocznej Polskiej Stacji Antarktycznej im. H. Arctowskiego wraz z coroczną organizacją wypraw;
2. Reaktywacja Stacji im. B. Dobrowolskiego w Antarktyce Wschodniej oraz stworzenie mechanizmów umożliwiających rozwój infrastruktury rozszerzającej możliwości działania na całym obszarze Szetlandów Południowych oraz w Antarktyce Wschodniej (regularne wysyłanie terenowych grup badawczych na obszarze Szetlandów Południowych, instalacja i obsługa automatycznych stacji pomiarowych na obszarze Szetlandów Południowych, Półwyspu Antarktycznego i Oazy Bungera);
3. Stworzenie mechanizmów umożliwiających regularne rejsy w rejonie Szetlandów Południowych i Półwyspu Antarktycznego (zbieranie danych hydrograficznych w ramach programów koordynowanych przez IHO (*ang. International Hydrographic Organisation*) z aktywnym udziałem zainteresowanych polskich instytucji naukowych, szkolenie kadry do pracy w ekstremalnych warunkach polarnych i ewentualnego udziału w operacjach poszukiwania i ratownictwa SAR, *ang. search and rescue*);
4. Stworzenie mechanizmów umożliwiających powstanie polskiej infrastruktury logistycznej obejmującej Szetlandy Południowe (założenie bazy logistycznej w jednym z portów Ameryki Południowej stanowiących tzw. Gateways to Antarctica, dywersyfikacja morskiego i powietrznego transportu ludzi, sprzętu i zaopatrzenia, budowa polskiego statku mogącego pełnić rolę zarówno jednostki badawczej, jak i zaopatrzeniowej w rejonie Szetlandów Południowych i Półwyspu Antarktycznego);
5. Utrzymanie i poszerzenie współpracy logistycznej i naukowej z państwami aktywnymi w ważnych dla Polski obszarach Antarktyki.

Logistyka jest kluczem do Antarktyki zapewniającym sukces wszelkim działaniom w tym obszarze zarówno naukowym, jak i gospodarczym czy turystycznym. Każda działalność prowadzona w Antarktyce ma charakter ekspedycyjny, o czym była mowa wyżej, i tylko dobrze zorganizowana logistyka daje możliwość bezpiecznego i skutecznego działania. Ponadto powiązana z nią możliwość wymiany/świadczania usług logistycznych innym państwom oraz możliwością udziału w operacjach SAR, podnosi pozycję państwa w Układzie Antarktycznym,

poszerza możliwości realizowania założonych celów politycznych, a także umożliwia wywieranie wpływu na plany i zamierzenia innych państw.

Ad. 2)

1. Stworzenie mechanizmu zapewniającego pozyskiwanie, gromadzenie, analizowanie i dzielenie się informacjami między wszystkimi instytucjami/resortami/organami aktywnymi w Antarktyce (w tym identyfikacja interesów poszczególnych państw i organizacji aktywnych w Antarktyce, identyfikacja zagadnień kluczowych dla przyszłości itp.);
2. Stworzenie mechanizmu umożliwiającego Polsce korzystanie z wszelkich instrumentów ATCM/CEP (*ang. Committee of Environmental Protection*, Komitet Ochrony Środowiska), CCAMLR (1) (*ang. The Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*, Komisja do Spraw Zachowania Żywych Zasobów Morskich Antarktyki), SCAR (*ang. Scientific Committee of Antarctic Research*, Naukowy Komitet Badań Antarktycznych), COMNAP (*ang. Council of Managers of National Antarctic Programs*, Rada Menadżerów Narodowych Programów Antarktycznych) pozwalających na przedstawianie swojego stanowiska, prowadzenie dyskusji, udział w podejmowaniu decyzji (zapewnienie grup eksperckich, monitorowanie przebiegu i udział w dyskusyjnych grupach międzysesyjnych, uzgodnienie stanowiska Polski w dyskutowanych tematach itp.);
3. Wypracowanie mechanizmów stałego i systematycznego korzystania z metod dyplomacji publicznej, szczególnie z możliwości stwarzanych przez międzynarodową współpracę między naukowcami w Antarktyce;
4. Utrzymywanie wielopoziomowych relacji z państwami będącymi antarktycznymi partnerami Polski (zawieranie porozumień, wymiana informacji, opinii, wspólne inicjatywy);
5. Utrzymywanie regularnych kontaktów z organizacjami pozarządowymi aktywnymi w Antarktyce (wymiana informacji, opinii, wspólne inicjatywy – zwłaszcza w dziedzinie ochrony środowiska);
6. Wykorzystanie i dostosowanie infrastruktury Polskiej Stacji Antarktycznej im. H. Arctowskiego, jako miejsca oficjalnych spotkań z przedstawicielami innych państw (organizacja konferencji, warsztatów itd.)

Ad. 3)

1. Zapewnienie wsparcia dla multidyscyplinarnych programów naukowych korzystających z najnowszych technologii (satelity, samoloty bezzałogowe, ROV (*ang. Remotely Operated Vehicle* – zdalnie kierowany pojazd podwodny), UGV (*ang. Unmanned Ground Vehicle* – pojazd bezzałogowy lądowy), automatyczne stacje badawcze, roboty autonomiczne itp.) realizowanych we współpracy z instytucjami technicznymi i firmami technologicznymi;
2. Utrzymanie i poszerzenie współpracy naukowej z państwami aktywnymi w ważnych dla Polski obszarach Antarktyki;
3. Zapewnienie możliwości wymiany naukowej między krajami zaangażowanymi w badania Antarktyki;
4. Zapewnienie wsparcia dla realizacji Narodowego Programu Badań Polarnych, uwzględniającego zarówno polskie dotychczasowe osiągnięcia i doświadczenia antarktyczne, jak i obszary badawcze wspólne z innymi państwami aktywnymi w Antarktyce, stwarzające możliwość międzynarodowej współpracy;
5. Stworzenie mechanizmu identyfikacji, we współpracy szerokich środowisk naukowych, kluczowych dla Antarktyki priorytetów badawczych, mających potencjał, aby stać się polską „specjalnością”. Zapewnienie – w ramach konkursów Narodowego Centrum Nauki (NCN) i Narodowego Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR) w formie stabilnych, wieloletnich mechanizmów finansowania;
6. Stworzenie mechanizmów zapobiegających rozproszeniu i scalającym naukowe projekty realizowane w Antarktyce (lub na materiałach i danych zebranych w Antarktyce) przez polskie instytucje naukowe. Stworzenie mechanizmu ułatwiającego i zachęcającego do wymiany danych i próbek między placówkami badawczymi;
7. Wsparcie działań dotyczących wykorzystania najnowszych technologii w zakresie monitoringu, ochrony i zarządzania środowiskiem w Antarktyce, w tym ustalenie zasad finansowania dla działań w tej dziedzinie;
8. Wsparcie działań edukacyjnych i popularyzatorskich prowadzonych w oparciu o Polską Stację Antarktyczną im. H. Arctowskiego.

Ad. 4)

1. Monitorowanie sytuacji i możliwości wsparcia polskiego przemysłu rybackiego/polskich przedsiębiorców w celu wznowienia połowów kryla na Oceanie Południowym. Wiąże się z tym poszukiwanie firm biotechnologicznych, które byłyby zainteresowane przetwórstwem kryla;

2. Stworzenie mechanizmu synergii nauka antarktyczna – nowe technologie, włączającego w antarktyczne badania podmioty, takie jak uczelnie i instytuty techniczne, Polską Agencję Kosmiczną (PAK), firmy technologiczne i startupy;
3. Identyfikacja obszarów wspólnych zainteresowań nauki i technologii. Stworzenie katalogu potencjalnych rozwiązań technologicznych i informatycznych otwierających nowe możliwości badawcze;
4. Zapewnienie – w ramach konkursów np. NCBiR – mechanizmów finansowania nowych technologii opracowywanych dla potrzeb badań antarktycznych;
5. Stworzenie mechanizmów ułatwiających partnerstwo instytucji badawczych i firm technologicznych (w tym biotechnologicznych), włączając mechanizm finansowania startupów;
6. Stworzenie i rozpropagowanie katalogu istniejących w Polsce kolekcji mikroorganizmów antarktycznych i innych materiałów biologicznych potencjalnie przydatnych biotechnologii.

6. Mechanizm koordynacji dla realizacji Polskiej Polityki Polarnej

Dla skutecznej realizacji PPP na poziomie krajowym niezbędne jest utworzenie dedykowanego mechanizmu koordynacji i monitorowania procesu realizacji przez właściwe organy i inne podmioty krajowe zaangażowane w ten proces. Od 2010 r. działa robocza struktura tzw. Polar Task Force, powołana z inicjatywy MSZ, w skład której wchodzi przedstawiciele tego ministerstwa, innych resortów oraz świata nauki (badań polarnych), a której głównym celem jest zapewnienie forum do wymiany informacji, zgłaszania postulatów środowiska naukowego i innych potrzeb związanych z problematyką polarną, a także innych projektów czy inicjatyw w ramach tej problematyki. Niemniej z punktu widzenia strategicznego taka formuła jest już niewystarczająca do przekrojowego planowania, ale przede wszystkim zadaniowania organów państwa do podejmowania i realizowania inicjatyw z zakresu polityki polarnej państwa.

W konsekwencji postuluje się utworzenie stosownej struktury w obrębie administracji rządowej, z udziałem przedstawicieli resortów odpowiedzialnych za poszczególne aspekty wchodzące w zakres przedstawionej tu polityki polarnej państwa, jak również innych właściwych organów i podmiotów, jak m.in. PAN. W ramach takiego mechanizmu rolę wiodącą powinien zachować minister właściwy w sprawach zagranicznych, a finansowanie takiego mechanizmu pochodziłoby ze środków budżetowych określonych w dziale „sprawy zagraniczne”.

Do głównych zadań takiego mechanizmu należałyby:

- 1) Analizowanie, planowanie i wskazywanie zadań do realizacji przez podmioty wchodzące w jego skład, a które wdrażałyby PPP;
- 2) Koordynowanie aktywności organów administracji rządowej w ramach realizacji PPP;
- 3) Przyjęcie modelu wymiany informacji między właściwymi komórkami organizacyjnymi resortów w sprawach wypracowania stanowiska Polski w sprawach polarnych;
- 4) Opracowanie Planu Działania w określonym przedziale czasowym, który wskazywałby uszczegółowione zadania, podmioty, narzędzia i czas realizacji tych zadań;
- 5) Monitorowanie realizacji PPP i przyjmowanie sprawozdań właściwych podmiotów, a także przygotowywanie ogólnego raportu z realizacji PPP na potrzeby kluczowych odbiorców w państwie;
- 6) Proponowanie zmian w PPP.

7. Zakończenie

Realizacja PPP będzie zadaniem długoterminowym. Niemniej przyjęcie ich przez rząd RP będzie miało charakter ujednocający i porządkujący dotychczasowe, jak wyżej wspomniano, często rozproszone aktywności, często też działania niepodjęmowane w ogóle bądź realizowane w ograniczonym zakresie. Niniejszy dokument należy też postrzegać przez pryzmat jego ukierunkowania, tj. zarówno do wewnątrz, jak i na zewnątrz. W odniesieniu do odbiorców wewnętrznych (podmiotów krajowych) ma on przedstawiać wizję i postulowany kierunek działań państwa w sprawach polarnych, stymulować do poszukiwania nowych ścieżek aktywności prorozwojowych, a także stanowić odpowiednią podstawę do koordynacji oraz monitorowania działań. Natomiast w wymiarze zewnętrznym, ma być widocznym sygnałem zainteresowania Polski przyszłością nie tylko samych regionów, ale też procesów tam zachodzących oraz potwierdzeniem woli państwa do włączenia się w nie. Państwo polskie ma nie tylko bogate tradycje, ale też posiada zasoby i środki, a równocześnie, przyjmując dedykowane podejście programowe, daje czytelny sygnał o woli i gotowości do ponoszenia współodpowiedzialności za losy planety, z poszanowaniem właściwych norm prawnych oraz tradycji.

Po przyjęciu PPP planuje się przygotowanie specjalnej wersji na użytek zewnętrzny, w języku angielskim. W konsekwencji w wymiarze międzynarodowym zatwierdzony przez Radę Ministrów dokument będzie, z jednej strony skutecznym narzędziem do prowadzenia oraz

promowania polskiej polityki zagranicznej w odniesieniu do obszarów polarnych, z drugiej zaś strony formalnym i symbolicznym potwierdzeniem, że Polska jest i planuje pozostać stabilnym i aktywnym partnerem o długofalowej wizji w relacji do Arktyki oraz Antarktyki. To zaś powinno przełożyć się również na zwiększenie zainteresowania i wypracowanie lepszych możliwości współpracy w kraju i zagranicą. Należy też podkreślić, że od dłuższego czasu podobne podejście stosuje szereg państw, przyjmując strategie rządowe dotyczące obu obszarów polarnych czy też przygotowując odrębne polityki dla Arktyki i Antarktyki.

Aneks nr I

Arktyka

autor: Joanna Perchaluk-Mandat

Aneks nr 1: Arktyka

1. Arktyka w świecie

Region Arktyki od kilkunastu lat jest obiektem wzrastającego zainteresowania ze strony coraz większej ilości państw i organizacji międzynarodowych. W szczególności dotyczy to państw arktycznych (USA, Rosja, Kanada, Norwegia, Szwecja, Dania, Islandia i Finlandia), ale i najbogatszych państw świata (Chiny, Japonia, Korea Południowa, Indie) czy wybranych państw UE, jak i samej organizacji. Głównymi czynnikami kształtującymi tę nową sytuację są: (1) następstwa zmian klimatycznych w Arktyce i ich wpływ na klimat i środowisko w skali globalnej oraz (2) nowe perspektywy rozwoju społeczno-gospodarczego regionu o ogólnoświatowym znaczeniu ekonomicznym i geopolitycznym. Tempo zmian klimatycznych w Arktyce jest, zdaniem większości badaczy, dwukrotnie szybsze niż w innych miejscach na Ziemi, co przyczynia się do radykalnych zmian w regionie. Równocześnie państwa coraz mocniej zaczynają postrzegać ten region jako szansę dla dalszego rozwoju ekonomicznego i nowych perspektyw gospodarczych m.in. przez ustępującą pokrywę lodową czy możliwości pozyskiwania zasobów naturalnych. Wreszcie, nie można pomijać faktu, że zmiany te i polityki państw mogą prowadzić do napięć w tym zakresie.

W konsekwencji należy wskazać, iż: (1) region arktyczny jest integralną częścią zmian zachodzących na globie w wyniku zmian klimatu; (2) zmiany klimatyczne przyczyniają się do międzynarodowego zainteresowania regionem, ale nie są jedynym czynnikiem determinującym społeczno-gospodarczą transformację w Arktyce; (3) światowe zapotrzebowanie na surowce naturalne Arktyki jest ważne dla kondycji i perspektyw rybołówstwa, transportu morskiego oraz przemysłu wydobywczego w regionie, jednak to międzynarodowe zainteresowanie aktualnie jeszcze nie przekłada się na prognozowaną znaczącą ekspansję aktywności gospodarczej w regionie.

Polska nie może pozostawać obojętna na sytuację w tym regionie, mając chociażby na uwadze współodpowiedzialność za zmiany zachodzące w świecie, wobec których Polska często zajmuje postawę aktywną (jak np. w przypadku paktu klimatycznego, polityki bezpieczeństwa, pomocy rozwojowej). W przyszłości nasz kraj będzie jednocześnie coraz silniej doświadczać konsekwencji przemian zachodzących w Arktyce, nie tylko w znaczeniu środowiskowym. Przykładowo, wzrost napięć politycznych w Arktyce nie będzie bez konsekwencji dla współpracy międzynarodowej i dialogu politycznego. Wreszcie, Polska nauka ma znaczący wkład w poszerzanie wiedzy na temat regionu, a polskie przedsiębiorstwa

mają szansę włączyć się w odpowiedzialne tworzenie potencjału gospodarczego i społecznego tego obszaru, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

1.1 Uwarunkowania prawno-instytucjonalne

Odpowiedzialność za sprawy Arktyki spoczywa w pierwszej kolejności na ośmiu państwach, które posiadają terytoria lądowe i strefy morskie w obrębie północnego koła podbiegunowego i które są członkami tzw. **Rady Arktycznej (RA)**: Danii (z Grenlandią i Wyspami Owczymi), Kanadzie, Norwegii, Federacji Rosyjskiej, Stanach Zjednoczonych, Islandii, Finlandii i Szwecji. **Zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r.¹⁾** (*ang. United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS*) oraz zwyczajowym prawem morza, państwa te korzystają z przysługujących im jurysdykcji oraz suwerennych praw do części Oceanu Arktycznego i mórz przyległych, zaś pozostała część tych akwenów posiada status wód międzynarodowych (morze otwarte). Transport morski, rybołówstwo i kwestie środowiskowo-ekologiczne – także w obszarze wyłącznych stref ekonomicznych poszczególnych państw arktycznych – są również regulowane przez szereg globalnych, regionalnych i bilateralnych instrumentów prawnych (np. w ramach właściwych organizacji międzynarodowych, jak Międzynarodowa Organizacja Morska – *ang. International Maritime Organization, IMO*). Prawa pięciu państw nadbrzeżnych Oceanu Arktycznego obejmują również prawa do zasobów znajdujących się w arktycznych szelfach kontynentalnych. W zakresie, w jakim państwa te chcą wytyczyć zewnętrzne granice szelfu w odległości ponad 200 mil morskich od linii podstawowej, mogą to uczynić po uzyskaniu stosownych zaleceń Komisji Granic Szelfu Kontynentalnego (instytucji utworzonej na mocy UNCLOS). Niezależnie od powyższego, gdy powyższy proces zakończy się, należy oczekiwać, że pewna część arktycznego dna i podziemia oceanicznego nadal będzie stanowić tzw. Obszar w rozumieniu konwencji.

Współpraca polityczna oraz sektorowa (np. naukowa, gospodarcza, w sferze kontaktów społecznych) jest rozwijana w Arktyce zarówno na szczeblu regionalnym, jak i subregionalnym, często w powiązaniu z innymi geograficznie nieodległymi instytucjami. Przede wszystkim wskazać tu należy na tzw. cztery rady północy: RA, EARMB, Nordycką Radę Ministrów (NRM) oraz RPMB. Współtworzą one nakładające się na siebie sieci powiązań i współpracy, w ramach których Polska jest zaangażowana jako obserwator (RA, EARMB)

¹⁾ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r., została ogłoszona w Dz. U. z 2002 r. poz. 543.

oraz jako państwo członkowskie (RPMB). Istotną rolę w rozwoju europejskiej części Arktyki odgrywa Wymiar Północny skupiający UE, Islandię, Norwegię i Rosję. Polska bierze w nim aktywny udział jako państwo członkowskie UE (rolę wiodącą w Wymiarze posiada właśnie UE).

Z uwagi na bliskość geograficzną oraz liczne powiązania funkcjonalno-instytucjonalne, we współpracy międzynarodową państw w Arktyce od kilku lat coraz aktywniej włącza się także Unia Europejska. Szczególnymi obszarami jej zainteresowania są badania naukowe, ochrona środowiska oraz szeroko rozumiane następstwa zmian klimatycznych. W najnowszych założeniach zintegrowanej polityki UE wobec Arktyki z 2016 r. wskazane zostały następujące obszary priorytetowe: (1) zmiana klimatu i ochrona środowiska Arktyki; (2) zrównoważony rozwój w Arktyce i wokół niej; (3) współpraca międzynarodowa w kwestiach dotyczących Arktyki.²⁾ Polska polityka arktyczna powinna wpisywać się w politykę UE wobec Arktyki jako istotny element jej kształtowania i wzmocnienia. Efekt synergii przyniesie wymierne korzyści (np. polityczne, naukowe, ekonomiczne) także Polsce jako państwu członkowskiemu. Zwiększenie wpływu na procesy decyzyjne w UE dotyczące polityki arktycznej wiąże się bowiem z możliwością politycznego wpływania na jej planowanie i realizację, jak i na identyfikowanie obszarów aktywności, które mogłyby być w zasięgu kompetencji polskich podmiotów (np. ekspertów i ośrodków naukowych, organizacji społecznych, przedsiębiorstw, przemysłu, itp.) . Należy podkreślić, że wiele skutków pozytywnych takiego zaangażowania jest jeszcze trudne do określenia, ponieważ jest dopiero na etapie prognoz. Niemniej zakładana radykalna zmiana warunków klimatycznych jest bardzo prawdopodobna, co wymusza konieczność wyprzedzającego planowania tak, aby jak najlepiej zabezpieczyć interes Polski.

Wraz z rosnącą dostępnością Arktyki oraz postępowaniem procesów integracyjnych zmienia się charakter współpracy w Europie Północnej. Coraz częściej region ten postrzegany jest jako jednolita przestrzeń będąca polem działania wielu międzynarodowych organizacji i formatów współpracy, często realizujących zbliżone cele. Stąd wzrost znaczenia harmonizacji podejmowanych przez nie działań. Wzmacnianie regionalnej spójności i synergii leży w interesie Polski oraz całego regionu. Polska polityka arktyczna powinna więc funkcjonować w korelacji z aktywnościami podejmowanymi przez nasz kraj na pozostałych forach współpracy w Europie Północnej.

Rośnie też znaczenie Arktyki w politykach bezpieczeństwa zainteresowanych państw (odmarzanie tzw. Drogi Północnej, spory o delimitacje szelfu podmorskiego) oraz jako

²⁾ Wspólny komunikat Komisji i wysokiego przedstawiciela Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa (WP) z dnia 27 kwietnia 2016 r. do Parlamentu Europejskiego i Rady: Zintegrowana polityka Unii Europejskiej w sprawie Arktyki, JOIN(2016) 21 final.

wyzwanie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Postępuje powolna militaryzacja tego regionu (Rosja – rewitalizacja baz wojskowych, nowe inwestycje w infrastrukturę wojskową, nowe typy zdolności wojskowych), co spotyka się z obawami ze strony innych państw. Problematyka ta pojawia się w dyskusjach na forum NATO (*ang. North Atlantic Treaty Organization*, Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego) jako wspólne wyzwanie dla państw członkowskich. Konsekwencje wzrostu napięć, odejście od charakterystyki Arktyki, jako tzw. *low tension area* mogą pośrednio dotyczyć Polski lub też bezpośrednio – w wypadku przeniesienia się ewentualnego konfliktu na inne regiony Europy.

1.2 Arktyka: zmiany i wyzwania

Specyfiką środowiskowych, społecznych i ekonomicznych zmian w Arktyce jest ich bezprecedensowy charakter i związana z nimi wysoka niepewność odnośnie do przyszłości regionu. Rozpoznanie ogółu tych zmian oraz ich konsekwencji pozostaje niewystarczające. Z jednej strony, zmiany te oznaczają spadek stabilności stosunków w regionie, z drugiej skłaniają do współpracy na rzecz utrzymania odporności (*ang. resilience*) środowiska naturalnego i ludów rdzennych Arktyki na skutki rozwoju cywilizacyjnego. Ze względu na globalne współzależności do współpracy tej powinny włączyć się również państwa spoza regionu i inni uczestnicy stosunków międzynarodowych.

Zmiany klimatyczne oraz procesy związane z globalizacją są czynnikami kształtującymi ogólną sytuację w regionie. Zmiany klimatyczne wpływają intensywnie na arktyczne ekosystemy tak w środowisku morskim (ze względu na zmiany w pokrywie lodowej i zakwaszenie oceanów), jak i na lądach (zmiany w pokrywie śnieżnej, szybka recesja lodowców oraz zanik wieloletniej zmarzliny). Przemiany te mają istotny wpływ zarówno na środowisko biotyczne, jak i abiotyczne.

Wskazuje się na możliwe perspektywy rozwoju ekonomicznego w Arktyce (m.in. przez nowe szlaki transportowe, dostęp do zasobów naturalnych, rozwój turystyki), jednak należy podchodzić ostrożnie do zbyt optymistycznych przewidywań i skrajnych uproszczeń odnośnie do przyczyn przemian społecznych, gospodarczych i politycznych. Zmiany te są w dużej mierze zależne od czynników zewnętrznych. Szczególnie dotyczy to popytu na arktyczne surowce, który warunkuje opłacalność relatywnie kosztownej aktywności wydobywczej w regionie. Bardziej realistyczne oceny potencjału gospodarczego Arktyki idą w ostatnich latach w parze ze wzrostem wiedzy na temat pozytywnych i negatywnych aspektów transformacji regionu.

Obecnie w regionie arktycznym wydobywa się ropę naftową i gaz, głównie ze złóż lądowych. Wydobywanie z pokładów morskich odbywa się jedynie w kilku lokalizacjach skoncentrowanych wokół Morza Barentsa, na Morzu Beauforta u północnych wybrzeży Alaski (*Northstar*) oraz na Morzu Peczorskim u wybrzeży Rosji (*Prirazlomnaja*). Kilka lat temu dość powszechnie przewidywano, że zmiany klimatyczne pozwolą na otwarcie nowych obszarów dla wydobywania surowców w Arktyce, jednak wiele projektów wydobywczych oraz działań poszukiwawczych zakończyło się w ostatnich latach niepowodzeniem lub zostało przerwanych ze względu na spadek cen ropy i gazu, trudności technologiczne oraz związane z nimi wysokie ryzyko ekologiczne i koszty operacyjne. Działalność wydobywcza napotyka także opór części społeczeństw, tj. przede wszystkim ludów rdzennych zamieszkujących terytoria państw arktycznych. Dodatkowo w dłuższej perspektywie wydobywanie surowców energetycznych może stać się mniej atrakcyjne na skutek ograniczeń wynikających ze światowej polityki klimatycznej na poziomie międzynarodowym i krajowym. Potencjał górnictwa surowców nieenergetycznych w Arktyce (istotnych zwłaszcza dla sektora nowych technologii) również zależy od wysoce zmiennego globalnego popytu.

Obserwowany rozwój arktycznego transportu morskiego także nie odzwierciedla wcześniejszych oczekiwań. Ruch statków wywożących surowce wydobyte w regionie stopniowo rośnie, natomiast ruch tranzytowy nie wykazuje na razie stałej i znaczącej tendencji wzrostowej. Wyzwaniem jest między innymi międzyroczna i sezonowa zmienność warunków lodowych, przy ogólnym trendzie zmniejszania zasięgu lodów morskich na koniec lata. Perspektywy dla rybołówstwa w regionie – szczególnie w centralnej części Oceanu Arktycznego – są obciążone znacznym stopniem niepewności, przede wszystkim w zakresie opłacalności i możliwości połowowych. Wiele regionów arktycznych koncentruje się obecnie na rozwoju sektorów, takich jak turystyka lub zaawansowane technologie. Arktyka jest również obszarem znaczących inwestycji w odnawialne źródła energii, przede wszystkim wodnej i wiatrowej.

Obecnie trwa wiele międzynarodowych procesów dyplomatycznych i regulacyjnych istotnych dla przyszłej działalności gospodarczej w Arktyce. 1 stycznia 2017 r. wszedł w życie tzw. Kodeks Polarny (tj. Międzynarodowy Kodeks dla Statków Uprawiających Żeglugę na Wodach Polarnych), czyli zbiór wiążących standardów konstrukcyjnych, szkoleniowych, środowiskowych i bezpieczeństwa statków operujących w regionie. Państwa nadbrzeżne wraz z partnerami, takimi jak: Chiny, Islandia, Japonia, Republika Korei i UE podpisały Porozumienie w sprawie rybołówstwa na wodach międzynarodowych Oceanu Arktycznego 3

października 2018 r.³⁾ Rada Arktyczna wdraża natomiast działania odnośnie do ograniczenia emisji sadzy (w regionie, ale i poza nim), która ma negatywny wpływ na zmiany klimatyczne i zdrowie mieszkańców regionu, starając się włączyć w nie państwa nie-arktyczne.

W obliczu zachodzących w Arktyce zmian niezwykle istotną i pilną kwestią jawi się zapewnienie ochrony praw, tradycji i kultury ludności tubylczej, jak też należyte przygotowanie jej do głębokich przeobrażeń w warunkach i sposobie życia. To odpowiedzialne zadanie spoczywa na barkach całej zaangażowanej w Arktyce międzynarodowej społeczności. Kompleks problemów tego regionu tworzy też potencjał rywalizacji i konfliktów państw bezpośrednio nim zainteresowanych (przede wszystkim arktycznych, ale też państw obserwatorów Rady Arktycznej). Mogą one nabierać charakteru militarnego, także jako skutek ochrony narodowych interesów lub być przenoszone na inne części świata. Dlatego tak ważne jest, aby jakakolwiek „eksploracja” Arktyki w przyszłości miała na uwadze konieczność zagwarantowania pokojowego współistnienia i eliminacji partykularnych interesów, które mogłyby zagrażać stabilności stosunków międzynarodowych.

2. Arktyka a Polska

Region Arktyki znalazł się w kręgu zainteresowania Polski w okresie międzywojennym. Stało się to zarówno z powodów naukowych (udział w międzynarodowych inicjatywach na rzecz badania Dalekiej Północy i weryfikacji dokonań eksploratorów tego regionu – jeszcze przed okresem odzyskania przez Polskę niepodległości), jak też aspiracji politycznych (Polska stała się wówczas jednym z sygnatariuszy tzw. **Traktatu Svalbardskiego** z 1920 r.⁴⁾). Aktywność naukowa polskich badaczy w Arktyce – głównie w jej europejskiej części – była rozwijana od połowy lat 50. XX wieku, m.in. przez stworzenie całorocznej stacji naukowej w Hornsundzie na Spitsbergenie (Svalbard, pod jurysdykcją Norwegii) oraz kilku baz uniwersyteckich. Po zakończeniu zimnej wojny, która w istotny sposób ograniczała politykę międzynarodową na dalekiej północy, Polska uzyskała możliwość włączenia się we współpracę nie tylko badawczą, lecz także polityczną, ukierunkowaną przede wszystkim na kwestie środowiskowe. W 1996 r. Polska uczestniczyła w utworzeniu RA, a formalnie status obserwatora został potwierdzony w 1998 r. Status obserwatora stanowi kluczową formę politycznego zaangażowania Polski w sprawy regionu, przez m.in. możliwość uczestniczenia

³⁾ Porozumienie nie weszło jeszcze w życie (stan na luty 2020 r.). Będzie obowiązywało, co najmniej 16 lat od dnia wejścia w życie.

⁴⁾ Traktat dotyczący Spitsbergenu, podpisany w Paryżu dnia 9 lutego 1920 r., został ogłoszony w Dz. U. z 1931 r. poz. 747.

w dialogu eksperckim na poziomie grup roboczych RA i innych inicjatyw oraz pewien polityczny wpływ na proces decyzyjny na poziomie tzw. Wyższych Urzędników Arktycznych (przedstawicieli wyższego szczebla resortów spraw zagranicznych państw). Status ten w przypadku Polski jest w znacznym stopniu warunkowany aktywnością naukowo-badawczą. Ma on jednak także wymiar polityczny, stanowiąc potencjał do wykorzystania w innych dziedzinach aktywności międzynarodowej Polski.

Od 2008 r. Polska stopniowo określa swoje stanowisko w kwestiach dotyczących tego regionu. Polskie podejście opiera się na tzw. czterech filarach: (1) przestrzeganiu obowiązujących uregulowań prawno-międzynarodowych i rozbudowie sieci różnego typu porozumień o współpracy naukowej i innej w Arktyce; (2) aktywnym udziale Polski w kształtowaniu europejskiej polityki wobec Arktyki; (3) współpracy Polski z Radą Arktyczną; oraz (4) rozwijaniu dyplomacji publicznej. Polska jest też aktywna w gronie państw obserwatorów Rady i od 2010 r. organizuje spotkania tzw. formatu warszawskiego, czyli forum dialogu państw-obserwatorów i Unii Europejskiej z państwem przewodniczącym RA.

2.1 Pozycja prawno-międzynarodowa Polski w Arktyce

Zgodnie z obowiązującymi normami prawa międzynarodowego aktywność państwa polskiego na lądowym i morskim obszarze Arktyki jest prowadzona na podstawie umów międzynarodowych. Szczególne znaczenie mają dla Polski regulacje zawarte w ww. Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r. oraz w Traktacie Svalbardzkim z 1920 r. Dodatkowo istotne są wszelkie umowy i porozumienia, które dotyczą obszarów arktycznych w wymiarze geograficznym i funkcjonalnym, takie jak np. ustalony w listopadzie 2014 r. i maju 2015 r. na forum IMO obowiązkowy (a nie, jak wcześniej fakultatywny) ww. tzw. Kodeks Polarny. Wykaz tych dokumentów jest zawarty w aneksie.

Aktywność Polski w wymiarze politycznym obejmuje udział w charakterze obserwatora w pracach forów, takich jak RA i EARMB. Dodatkowo Polska jest członkiem arktycznych organizacji naukowych, takich jak Międzynarodowy Komitet Badań Arktycznych (*ang. International Arctic Science Committee, IASC*) czy Europejskiej Rady Polarnej (*ang. European Polar Board, EPB*), które koordynują międzynarodową współpracę naukową na dalekiej północy

Istotnym elementem zaangażowania Polski w regionie arktycznym jest potencjał związany z obecnością stosunkowo licznej Polonii w państwach arktycznych, szczególnie na Islandii i w Norwegii (odpowiednio: ok. 11 tys. i ok. 85 tys., dane z 2017 r.). Rozwój

współpracy społecznej i ekonomicznej opartej na kontaktach polskich podmiotów i instytucji z Polakami żyjącymi na dalekiej północy powinien stanowić integralny element dalszego rozwoju aktywności Polski w Arktyce.

2.2 Dotychczasowe zaangażowanie Polski w Arktyce

Obszar: nauka

Polska aktywność naukowa dotycząca Arktyki obejmuje zarówno badania prowadzone na obszarach położonych za północnym kołem podbiegunowym (głównie z zakresu nauk przyrodniczych), jak i prowadzone w kraju dotyczące różnych aspektów regionu (głównie z perspektywy nauk społecznych i humanistycznych). W ponad dwudziestu polskich ośrodkach naukowych (instytuty PAN, uczelnie wyższe) pracuje w sumie kilkuset naukowców specjalizujących się w badaniach arktycznych.

Polska Akademia Nauk (PAN) prowadzi od 60 lat całoroczną stację badawczą w Hornsundzie, natomiast kilka polskich uniwersytetów (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Adama Mickiewicza i Uniwersytet Marie Curie Skłodowskiej) posiada swoje sezonowe bazy naukowe w różnych miejscach Archipelagu Svalbardskiego. Istotnymi elementami infrastruktury polskiej w Arktyce są również wykorzystywane od lat: statek badawczy *r/v Oceania* oraz zaopatrzeniowo-badawczy statek *m/s Horyzont II*.

Dwa podmioty: KBP PAN (od 1977 r.) oraz PKPol (od 2014 r.) pełnią zarówno funkcje merytoryczne, jak też organizacyjne i reprezentacyjne w kraju i na arenie międzynarodowej. Istotną rolę edukacyjną obok kilku uczelni wyższych pełni Centrum Studiów Polarnych, które posiada status Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego, a zostało utworzone przez Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego (jednostkę wiodącą), Instytut Geofizyki PAN i Instytut Oceanologii PAN.

Obszar: ochrona środowiska

Źródła wielu arktycznych problemów środowiskowych znajdują się poza regionem. Zmiany klimatyczne postrzega się jako główny czynnik wpływający w dłuższym okresie na

stan środowiska arktycznego. Ponadto trwałe zanieczyszczenia organiczne, tlenki siarki i azotu, rtęć oraz pyły, a przede wszystkim sadza, docierają do Arktyki z uprzemysłowionych obszarów położonych na południe od północnego koła podbiegunowego.

Działania nakierowane na zapobieganie zanieczyszczeniom powietrza na poziomie unijnym (przede wszystkim nowa unijna polityka na rzecz jakości powietrza z 2013 r.⁵⁾) oraz krajowym mają zatem wpływ także na środowisko arktyczne. Kwestie te są przedmiotem międzynarodowych konwencji i procesów negocjacyjnych, w których Polska bierze udział. Do istotnych instrumentów zaliczają się: Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, Konwencja sztokholmska o trwałych zanieczyszczeniach organicznych oraz Konwencja Europejskiej Komisji Gospodarczej Narodów Zjednoczonych w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości.⁶⁾ Należy podkreślić, że w ramach tych porozumień międzynarodowych Polska raportuje poziom krajowych emisji.

Zmianom klimatycznym i zanieczyszczeniom dalekiego zasięgu wiele uwagi poświęca także Rada Arktyczna, zaś od 2015 r. państwa arktyczne, obok podejmowanych przez siebie zobowiązań, zachęcają obserwatorów do współpracy, raportowania i podejmowania określonych działań, przede wszystkim w zakresie wdrażania zaleceń ukierunkowanych na ograniczanie negatywnego wpływu na Arktykę. Polska przekazała Radzie raport na temat zanieczyszczeń i w przyszłości może brać udział w dyskusjach nad ich dalszym ograniczeniem. Polska Stacja Badawcza na Svalbardzie prowadzi ciągły monitoring chemizmu opadów atmosferycznych i jakości powietrza, na który wpływa przede wszystkim długodystansowy transport zanieczyszczeń.

Obszar: współpraca gospodarcza

Polskie przedsiębiorstwa prowadzą eksplorację na Morzu Barentsa (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo – PGNiG Upstream) i na Grenlandii (Kombinat Górniczo-Hutniczy Miedzi – KGHM). Szczególną uwagę należy jednak zwrócić na perspektywy funkcjonowania

⁵⁾ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Program „Czyste powietrze dla Europy”, 18 grudnia 2013 r., COM(2013) 918 final.

⁶⁾ Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1982 r., została ogłoszona w Dz. U. z 1996 r. poz. 238; Konwencja Sztokholmska w sprawie trwałych zanieczyszczeń organicznych, sporządzona w Sztokholmie dnia 22 maja 2001 r., została ogłoszona w Dz. U. z 2009 r. poz. 76; Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości, sporządzona w Genewie dnia 13 listopada 1979 r., została ogłoszona w Dz. U. z 1985 r. poz. 311.

polskich przedsiębiorstw dostarczających urządzenia oraz działających jako podwykonawcy. Polskie uczelnie posiadają silne podstawy do współpracy przy projektach badawczo-rozwojowych wspólnie z partnerami z regionów arktycznych.

Bieżące działania w kierunku poprawy bezpieczeństwa żeglugi w Arktyce w dużej mierze opierają się na dopuszczaniu do żeglugi arktycznej odpowiednich kategorii statków. Może mieć to istotne znaczenie dla Polski, aktywnej, jeśli chodzi o budowę statków, w tym przeznaczonych do eksploatacji w trudnych warunkach arktycznych. Natomiast rola Polski jako ważnego miejsca przeładunkowego i docelowego na Morzu Bałtyckim warta jest rozpatrzenia z uwagi na nasilanie się morskiego ruchu tranzytowego między Europą a Azją. W kontekście tym należy wziąć pod uwagę potencjał polskich armatorów, którzy mają już pewne doświadczenia w żegludze arktycznej.

Obecnie nie przewiduje się znaczącej ekspansji rybołówstwa w obrębie środkowego Oceanu Arktycznego do 2030 r., m.in. w związku z ww. porozumieniem w sprawie rybołówstwa na wodach międzynarodowych Oceanu Arktycznego, podpisanym w 2017 r., (które jednak nie weszło jeszcze w życie). Natomiast istotne jest zabezpieczenie polskich interesów na wodach północnych, gdzie Polska posiada historyczną bazę połowową, przede wszystkim na Morzu Barentsa. Z uwagi na wspólną politykę rybołówstwa, są to kompetencje Unii Europejskiej. W konsekwencji Polska powinna tu zwracać uwagę na możliwości rozwoju rybołówstwa na wodach arktycznych. Mimo znacznej redukcji polskiej floty dalekomorskiej w ostatnich latach, polski przemysł stoczniowy ma wciąż pewien potencjał rozwojowy, przy stosownym zaangażowaniu państwa. Dlatego też warto monitorować rybołówstwo w Arktyce.

Obszar: bezpieczeństwo

Oczekiwania związane z eksploatacją zasobów naturalnych, otwarciem szlaków żeglugowych oraz plany ogólnego zwiększenia działalności człowieka w Arktyce stały się główną przyczyną naturalnej aktywności państw regionu w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Wzmoczona aktywność w rejonach wielkich obszarów pozbawionych siedzib ludzkich i infrastruktury, uważanych dotąd za chronione przez naturalne bariery w postaci zamrzniętych wód, spowodowały działania mające na celu zwiększenie możliwości ochrony interesów narodowych i suwerenności na dalekiej północy przez państwa regionu. Sytuacja ta wzbudza obawy dotyczące możliwej militaryzacji Arktyki i potencjalnego wzrostu napięcia mogącego prowadzić do konfliktów w tym regionie. NATO oraz Organizacja Bezpieczeństwa

i Współpracy w Europie (OBWE) od początku XXI w. zaczęły wprowadzać odrębnie zagadnienia bezpieczeństwa w Arktyce w zakres swoich zainteresowań i aktywności.

Istotne znaczenie dla budowy zaufania między państwami arktycznymi a innymi aktorami aktywnymi w regionie ma współpraca w obszarach „miękkiego” bezpieczeństwa, takich jak badania naukowe oraz kwestie środowiskowe i zrównoważonego rozwoju. Główną rolę odgrywa w tym kontekście współdziałanie w ramach Rady Arktycznej, mimo wyłączenia z zakresu jej prac kwestii bezpieczeństwa wojskowego. W czasie obecnego ogólnego napięcia w stosunkach międzynarodowych współpraca w ramach tej instytucji jest jednym z obszarów współdziałania państw NATO z Rosją. Współpraca i dialog wojskowy podejmowane są na forum regionalnym w ramach Okrągłego Stołu Arktycznych Sił Zbrojnych (*ang. Arctic Armed Forces Roundtable, AAFR*) działającego od 2011 r. w formule spotkań ośmiu państw arktycznych oraz przedstawicieli Francji, Holandii, Niemiec i Wielkiej Brytanii oraz spotkań szefów sztabów państw arktycznych (od 2012 r.). Współpraca ta została ograniczona lub zawieszona po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 r. Współpraca wojskowa skupia się na problemach koordynacji i wymiany informacji, przede wszystkim dotyczących poszukiwania i ratownictwa (*ang. Search & Rescue, SAR*).

Ponadto Polska, realizując zobowiązania państwa członkowskiego, angażuje się też we wspólne ćwiczenia arktyczne w ramach NATO. Siły Zbrojne RP brały udział w dorocznych ćwiczeniach „Cold Response” w północnej Skandynawii oraz „Rafale Blanche” w Kanadzie.

Aneks nr II

Antarktyka

autor: Joanna Perchaluk-Mandat

Aneks nr 2: Antarktyka

1. Antarktyka w środowisku międzynarodowym

W ostatnich latach znacznie wzrosło międzynarodowe zainteresowanie Antarktyką, rozumianą jako system przyrodniczy obejmujący kontynent Antarktydy, otaczający go Ocean Południowy oraz znajdujące się na nim wyspy. Postępujące zmiany klimatyczne i ich przewidywane globalne konsekwencje, kontrowersje wokół idei powołania morskich obszarów chronionych na Oceanie Południowym oraz rosnące zainteresowanie gospodarczym wykorzystaniem zasobów Antarktyki, włączając w to turystykę, rybołówstwo czy tzw. bioposzukiwania (*ang. bioprospecting*) ożywiły dyskusje wokół spraw antarktycznych. Nowe spojrzenie i jednocześnie nowa ocena ogromnego potencjału Antarktyki jako regionu zwiększającego bezpieczeństwo żywnościowe poszczególnych państw, potencjalnego źródła nowych technologii oraz wiedzy niezbędnej dla zrozumienia globalnych zmian pogodowych, spowodowały wzrost zainteresowania państw Układu Antarktycznego rozwojem nowej infrastruktury antarktycznej, a także pobudziły aktywność państw do tej pory nieuczestniczących w badaniach Antarktyki⁷⁾. Państwa aktywne w Antarktyce działają w ramach systemu prawnego, w którym nierozstrzygnięte pozostają podstawowe problemy suwerenności i jurysdykcji (w szczególności problem tzw. „zamrożonych” roszczeń terytorialnych do części kontynentu antarktycznego)⁸⁾.

⁷⁾ Układ Antarktyczny, podpisany w Waszyngtonie dnia 1 grudnia 1959 r., ogłoszony w Dz. U. z 1961 r. poz. 237, z 2000 r. poz. 1087 oraz z 2017 r. poz. 2165; Protokół o ochronie środowiska do Układu Antarktycznego, sporządzony w Madrycie dnia 4 października 1991 r., ogłoszony w Dz. U. z 2001 r. poz. 52 oraz z 2017 r. poz. 1860 i 1982; Konwencja o ochronie fok antarktycznych, sporządzona w Londynie dnia 1 czerwca 1972 r., ogłoszona w Dz. U. z 1980 r. poz. 119 oraz z 2017 r. poz. 2207; Konwencja o zachowaniu żywych zasobów morskich Antarktyki, sporządzona w Canberze dnia 20 maja 1980 r., ogłoszona w Dz. U. z 1984 r. poz. 314 oraz z 2017 r. poz. 2165 - tworzą ramy prawno-międzynarodowe tzw. Systemu Układu Antarktycznego.

⁸⁾ Art. IV Układu stanowi: 1. Żadne postanowienie niniejszego Układu nie będzie interpretowane jako:

- a) zrzeczenie się przez którąkolwiek z Umawiających się Stron zgłoszonych poprzednio praw lub roszczeń do suwerenności terytorialnej w Antarktyce,
- b) całkowite lub częściowe zrzeczenie się przez którąkolwiek z Umawiających się Stron jakiegokolwiek podstawy roszczeń do suwerenności terytorialnej w Antarktyce, którą ta Strona może posiadać w wyniku swej działalności lub działalności swoich obywateli w Antarktyce lub na skutek innych przyczyn,
- c) narażenie na szwank pozycji którejkolwiek z Umawiających się Stron odnośnie do uznawania bądź nieuznawania przez nią prawa lub roszczeń, lub podstawy roszczeń do suwerenności terytorialnej w Antarktyce jakiegokolwiek innego państwa.

2. Żadne posunięcia lub działania, dokonane w okresie pozostawania niniejszego Układu w mocy, nie stwarzają podstawy do zgłoszenia, podtrzymania lub negocjowania roszczeń do suwerenności terytorialnej w Antarktyce i nie stwarzają żadnych praw do suwerenności w Antarktyce. Żadnego nowego roszczenia lub zwiększenia istniejącego roszczenia do suwerenności terytorialnej w Antarktyce nie można zgłaszać w okresie pozostawania niniejszego Układu w mocy.

Polska, jako jedno z 29 państw konsultatywnych⁹⁾, ma przywilej i obowiązek nie tylko uczestniczenia w dyskusjach, ale także stanowienia o dalszych losach Antarktyki. W materii tej Polska wnosi doświadczenia i szczególną perspektywę państwa od dziesięcioleci aktywnie zaangażowanego w sprawy antarktyczne, lecz nieposiadającego roszczeń terytorialnych. Dobre wykorzystanie dotychczasowego polskiego antarktycznego dorobku naukowego, posiadanej infrastruktury i doświadczeń zebranych podczas długoletnich działań w surowym środowisku Antarktyki daje Polsce szansę korzystania z możliwości, jakie daje obecność w Antarktyce.

1.1 Uwarunkowania prawno-instytucjonalne

Antarktyka obejmuje obszar kontynentu Antarktydy i otaczający ją Ocean Południowy, którego umowną granicę stanowi 60 równoleżnik szerokości geograficznej południowej. Od początku XX. wieku 7 państw, tj.: Argentyna (1940/1942 r. do obszaru 550.00 mil²), Australia (1933 r. do obszaru 2,4 mln. mil²), Chile (1940 r. do obszaru 500.000 mil²), Francja (1924 r. 150.000 mil²), Norwegia (1939 r. do obszaru 1,2 mln. mil²), Nowa Zelandia (1923 r. do obszaru 175.000 mil²) i Wielka Brytania (1908 r. do obszaru ok. 700.000 mil²) zgłosiło roszczenia terytorialne w sumie do obszaru ok. 5/6 powierzchni Antarktydy. Co do zasady, przyjmują one formę trójkątnych sektorów, gdzie podstawą jest północna linia graniczna¹⁰⁾ wyznaczona zakresem zastosowania dzisiejszego Układu (60°S szerokości geograficznej), a „wierzchołek” wyznacza biegun południowy. Roszczenia Argentyny, Chile i Wielkiej Brytanii obejmujące rejon Półwyspu Antarktycznego nakładają się na siebie w znacznym stopniu. Roszczenia Argentyny i Wielkiej Brytanii nie tylko nakładają się na siebie, ale wykraczają poza powyżej opisany zakres terytorialny (dotyczy to sporu o Falklandy/Malwiny). Roszczenia norweskie natomiast nie zostały opisane przez odwołanie się do współrzędnych geograficznych. Jednakże żadne z roszczeń nie jest uznawane przez państwa, które takich roszczeń nie posiadają. W związku z powyższym tylko około 20% całego kontynentu nie jest przedmiotem żadnych roszczeń (obszar między 90°W a 150°W długości geograficznej, to znaczy Ellsworth Land oraz Marie Byrd Land, inaczej zwany największym obszarem na Ziemi, niebędącym przedmiotem żadnego roszczenia). Tylko niektóre z roszczeń tu wymienionych są wzajemnie uznawane przez państwa je wysuwające. Tylko Australia, Nowa Zelandia, Norwegia i Francja wzajemnie uznają swoje roszczenia. Argentyna, Chile i Wielka Brytania. Rosja i USA nie uznają natomiast

⁹⁾ Państwa mające status Stron Konsultatywnych, które mają prawo do podejmowania decyzji podczas ATCM, to: Argentyna, Australia, Belgia, Brazylia, Bułgaria, Chile, Chiny, Czechy, Ekwador, Finlandia, Francja, Niemcy, Indie, Włochy, Japonia, Republika Korei, Holandia, Nowa Zelandia, Norwegia, Peru, Polska, Rosja, RPA, Hiszpania, Szwecja, Ukraina, Wielka Brytania, USA i Urugwaj.

żadnych z wymienionych roszczeń i nie wysunęły formalnie swoich, chociaż zastrzegły taką możliwość w przyszłości.

Doświadczenia III Międzynarodowego Roku Geofizycznego (1957-1958) stały się zachętą dla ustalenia reżimu prawnego zapobiegającego konfliktom, a jednocześnie wspierającego działania państw aktywnych w tym rejonie. Efektem negocjacji stał się **Układ Antarktyczny** zakładający demilitaryzację i denuklearyzację¹⁰⁾ Antarktyki, zamrożenie roszczeń terytorialnych, swobodę badań naukowych i współpracę międzynarodową, a także szeroką wymianę informacji między państwami działającymi w Antarktyce wraz z prawem do inspekcji wszelkich znajdujących się tam instalacji. Układ Antarktyczny jest pierwszym rozbrojeniowym traktatem okresu zimnej wojny. Jego działanie obejmuje kontynent Antarktydy wraz z wodami szelfu kontynentalnego oraz wszystkie wyspy leżące na południe od 60 równoleżnika wraz z ich wodami szelfowymi. Jednocześnie ustalono, że organem, który może podejmować decyzje dotyczące tego obszaru, jest, odbywające się współcześnie corocznie, **Spotkanie Konsultatywne Państw Stron Układu Antarktycznego (ATCM)**. Wszelkie decyzje zapadają jednogłośnie, a każde państwo konsultatywne ma jeden głos.

Pierwszymi państwami konsultatywnymi zostały: Argentyna, Australia, Belgia, Chile, Francja, Japonia, Nowa Zelandia, Norwegia, RPA, USA, Wielka Brytania i ZSRR, których naukowcy byli aktywni w Antarktyce podczas III Międzynarodowego Roku Geofizycznego. Obecnie stronami Układu Antarktycznego są 54 państwa, lecz tylko 29 (wśród nich Polska) to państwa konsultatywne. Warunkiem uzyskania statusu państwa konsultatywnego jest „prowadzenie istotnej pracy naukowo-badawczej, jak założenie stacji naukowej lub wysłanie wyprawy naukowej” oraz zgoda wszystkich państw konsultatywnych (Art. IX i XIII Układu Antarktycznego).

Protokół o ochronie środowiska (Protokół madrycki) wyznacza Antarktykę na rezerwat naturalny wykorzystywany wyłącznie w celach pokojowych i naukowych. Reguluje on takie kwestie, jak obowiązek dokonywania oceny skutków dla środowiska wszelkich podejmowanych w Antarktyce działań, zachowanie antarktycznej fauny i flory (w tym zasada zapobiegania wprowadzaniu gatunków obcych), właściwa gospodarka odpadami powstającymi w wyniku działalności człowieka, zapobieganie zanieczyszczeniom morskim oraz ochrona

¹⁰⁾ Art. V Układu stanowi:

„1. Zabrania się wszelkich wybuchów jądrowych w Antarktyce oraz usuwania w tym rejonie odpadów promieniotwórczych.

2. W razie zawarcia umów międzynarodowych w sprawie wykorzystania energii jądrowej, włączając w to wybuchy jądrowe i usuwanie odpadów promieniotwórczych, w jakich będą uczestniczyć wszystkie Umawiające się Strony, których przedstawiciele uprawnieni są do udziału w naradach przewidzianych w artykule IX, ustanowione przez takie umowy zasady stosowane będą w Antarktyce.”

miejsc szczególnie cennych przyrodniczo lub historycznie. Artykuł 7 Protokołu zabrania podejmowania jakiegokolwiek aktywności (za wyjątkiem naukowej) zmierzającej do eksploatacji zasobów mineralnych. Na mocy protokołu został powołany **Komitet Ochrony Środowiska** (*ang. Committee of Environmental Protection, CEP*) jako organ doradczy ATCM w sprawach podlegających Protokołowi. Pięć aneksów do Protokołu precyzuje zasady odnoszące się do poszczególnych dziedzin działalności człowieka w Antarktyce. Załącznik V Protokołu (Ochrona i zarządzanie obszarem) umożliwia zapewnienie dodatkowej ochrony obszarom szczególnie cennym lub zagrożonym. Załącznik VI „Odpowiedzialność za wypadki ekologiczne” do tej pory nie został ratyfikowany przez wszystkie państwa konsultatywne, a więc nie wszedł w życie (stan na dzień przygotowania niniejszego dokumentu).

Konwencja o ochronie żywych zasobów morskich Antarktyki ma zastosowanie do żywych zasobów morskich obszaru leżącego na południe od 60° szerokości geograficznej południowej oraz do antarktycznych żywych zasobów morskich obszaru znajdującego się między tą szerokością a konwergencją antarktyczną¹¹⁾, które stanowią część morskiego ekosystemu Antarktyki. Celem Konwencji jest zachowanie żywych zasobów morskich Antarktyki, przy czym określenie „zachowanie” obejmuje racjonalne wykorzystanie. W ramach Konwencji powołana została **Komisja do Spraw Zachowania Żywych Zasobów Morskich Antarktyki** (*ang. Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, CCAMLR (1)*) – organ decyzyjny, ustanawiający ramy regulacyjne, mające zastosowanie przy zarządzaniu połowami na obszarze objętym Konwencją oraz ochroną ekosystemów morskich Antarktyki. Członkami CCAMLR (1) jest 25 państw (Namibia, i państwa konsultatywne Układu Antarktycznego) oraz Unia Europejska. Komisja zajmuje się również kwestiami ustanawiania morskich obszarów chronionych mających służyć zachowaniu biologicznej różnorodności Oceanu Południowego, zapewnieniu ochrony zagrożonych gatunków, ich zespołów lub całych ekosystemów.¹²⁾

Międzynarodowa współpraca w Antarktyce rozwijana jest również w ramach organizacji około-traktatowych, wchodzących w szeroko pojęty system Układu Antarktycznego. Organizacje, o których mowa powyżej to:

¹¹⁾ Strefa Konwergencji Antarktycznej (w skrócie - Konwergencja zwana również Antarktycznym Frontem Polarnym) jest to wąski pas wód powierzchniowych, miejsce zetknięcia się zimnych wód antarktycznych (płynących od kontynentu), „wślizgujących” się klinem pod warstwę cieplejszych wód z północy. Strefa konwergencji opasuje kontynent Antarktyczny przebiegając pomiędzy 47°S a 62°S. Najbardziej na południe sięga w sektorze pacyficznym. Jej przebieg zmienia się sezonowo: latem przesuwa się ku południu, zimą zaś - ku północy.

¹²⁾ Np. CCAMLR (1) Conservation Measure 91-05 (2016), *Ross Sea region marine protected area*, ustanawiający morski obszar chroniony na Morzu Rossa.

- 1) Naukowy Komitet Badań Antarktycznych (ang. *Scientific Committee on Antarctic Research*, SCAR). którego celem jest inicjowanie, rozwijanie i koordynowanie międzynarodowych badań naukowych w Antarktyce oraz pełnienie funkcji niezależnego doradcy naukowego ATCM.
- 2) Rada Menadżerów Narodowych Programów Antarktycznych (ang. *Council of Managers of National Antarctic Programs*, COMNAP), której aktywność skoncentrowana jest na tworzeniu optymalnych warunków do efektywnego prowadzenia badań naukowych, przy jednoczesnej konieczności sprostania rygorystycznym zasadom ochrony środowiska.

W ciągu ponad 50 lat swojego funkcjonowania Układ Antarktyczny przekształcił się z traktatu rozbrojeniowego w sprawny instrument zarządzania **1/10 powierzchni** globu ziemskiego. Układ, wraz z Protokołem madryckim, umożliwia państwom pokojowe i zgodne działanie w Antarktyce, minimalizuje konflikty, jest otwarty na nowych uczestników i stwarza mechanizm włączania ich w system podejmowania decyzji. Identyfikacja nowych zagrożeń i wyzwań staje się bodźcem do uzupełniania Układu o nowe prawne instrumenty tworzące spójny system. Miarą sukcesu Układu i Protokołu madryckiego stało się prawne zapewnienie ochrony unikalnej przyrody Antarktyki i jej ekosystemów, przy jednoczesnym zapewnieniu możliwości racjonalnego korzystania z jej zasobów.

Jednocześnie Antarktyka powoli staje się częścią zglobalizowanego świata wraz ze wszystkimi tego konsekwencjami. nierozstrzygnięte problemy suwerenności i jurysdykcji, problemy związane z ewentualną regulacją bioposzukiwań czy – szerzej – wykorzystania bioróżnorodności¹³⁾, turystyki, połowów wielorybów, rosnącego zainteresowania mineralnymi bogactwami szelfu kontynentalnego i żywymi zasobami Oceanu Południowego czy okresowo powracająca debata między koncepcją wyjątkowości Antarktyki (ekscypjonalizm – zachowanie Antarktyki jako obszaru zarządzanego wyłącznie przez rozwijający się System Układu Antarktycznego) a dążeniem do jej włączenia w globalny system prawa międzynarodowego (m.in. przez podjęcie tej tematyki na forum ONZ), to tylko niektóre z wyzwań stojących przed państwami Układu.

¹³⁾ Nie ma uzgodnionej międzynarodowo definicji bioposzukiwań (ang. *bioprospecting*), ale najczęściej rozumie się, że polega ona na działalności badawczej, która ma na celu odnalezienie i zidentyfikowaniu elementów różnorodności biologicznej. Badania te są prowadzone w celu odnalezienia wartościowych, z komercyjnego punktu widzenia, elementów bioróżnorodności. Komercyjne bioposzukiwania są ściśle uzależnione i związane z badaniami naukowymi, stąd granica między „podstawowymi” badaniami naukowymi a tymi, o zastosowaniu przemysłowym jest często trudna do uchwycenia.

1.2 Antarktyka: zmiany i wyzwania

Podstawową cechą Antarktyki jest jej izolacja, tak przez skrajnie surowe warunki klimatyczne oraz odległości dzielące Antarktydę od innych kontynentów, jak i przez układ okrążających ją prądów morskich i atmosferycznych, a także strefę konwergencji. W przeciwieństwie do młodej (3–4 mln lat) zlodowaczonej Arktyki będącej morzem otoczonym kontynentami, Antarktyka jest izolowanym przez morze kontynentem, którego ekosystemy ewoluowały w odcięciu od reszty świata przez ok. 30–40 mln lat, co zaowocowało wysokim stopniem endemizmu oraz powstaniem unikalnych ekosystemów.

Antarktyda jest też jedynym kontynentem bez ludności rdzennej. Obecnie na obszarze Antarktyki znajduje się około 80 stacji naukowych, w tym 40 całorocznych. Liczba pracujących tam ludzi waha się od ok. 1000 (antarktyczna zima) do 4000 osób (antarktyczne lato).

Wszystkie działania prowadzone w Antarktyce zarówno badania naukowe, jak i turystyka czy rybołówstwo, mają charakter ekspedycyjny i muszą być samowystarczalne. W Antarktyce nie istnieje inna infrastruktura niż stworzona dla – często sezonowych lub incydentalnych – potrzeb wypraw naukowych, turystycznych czy połowowych. Wszystko, co potrzebne jest do przeżycia i pracy w Antarktyce, musi być wcześniej zapewnione przez organizatorów wyprawy. Warunki naturalne panujące w Antarktyce wymuszają szczególne starania o zapewnienie bezpieczeństwa ludzi i sprzętu i pociągają za sobą konieczność przygotowywania planów awaryjnych. Pomoc w razie nieszczęśliwego wypadku organizowana jest – jeśli to możliwe (warunki lodowe, pogoda, odległości itp.) – ograniczonymi zwykle siłami znajdujących się w pobliżu wypraw czy baz naukowych. Czynniki te powodują, że wszelkiego rodzaju działania prowadzone w Antarktyce wymagają dużego wysiłku zarówno finansowego, jak i logistycznego i organizacyjnego, a ludzie tam pracujący muszą odznaczać się wysokim stopniem profesjonalizmu.

Połowy na obszarze objętym Konwencją są obecnie ukierunkowane na antara patagońskiego (*Dissostichus eleginoides*), antara antarktycznego (*Dissostichus mawsoni*), kergulenę (*Champscephalus gunnari*) i kryla antarktycznego (*Euphausia superba*). Ocenia się, że wartość połowów sięga ok. 650 mln USD rocznie. Oba gatunki antara są bardzo cenione i poszukiwane na rynkach światowych. Ryby te nazywane często „białym złotem” stają się dosyć często „ofiarami” nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów na obszarze działania Konwencji. Roczna wielkość połowów wynosi ok. 16 tys. ton. Połowy kryla będącego jednym z największych źródeł białka na ziemi i stanowiącego bardzo ważne ogniwo

łańcucha pokarmowego w pożywieniu morskich ptaków, fok i wielorybów wynoszą ponad 300 tys. ton rocznie.

Wielkości limitów połowów w poszczególnych obszarach Oceanu Południowego są uzgadniane przez Komisję CCAMLR (1) w celu zapewnienia długoterminowej stabilności łowiska. Limity i inne aspekty operacyjne są określone w środkach ochronnych CCAMLR (*Conservation Measure – CM*), które są przyjmowane przez Komisję. Określają, kiedy, gdzie i jak prowadzone są połowy, w celu zarządzania potencjalnym wpływem na ekosystem.

W Antarktyce stwierdzono występowanie wielu surowców mineralnych, takich jak: węgiel, rudy żelaza, miedź, ołów, chrom, nikiel, cynk, molibden, uran, mangan, kobalt, platyna, złoto i srebro, ropa naftowa, gaz ziemny i hydraty metanu. Wielkość złóż trudna jest do oszacowania ze względu na warunki naturalne. Artykuł 7 Protokołu o ochronie środowiska zabrania podejmowania jakiegokolwiek aktywności (za wyjątkiem naukowej) zmierzającej do eksploatacji zasobów mineralnych, choć istnieje opcja rewizji Protokołu po upływie 50 lat od jego wejścia w życie. Wiele państw prowadziło badania geologiczne surowców mineralnych w latach poprzedzających przyjęcie Protokołu, a do dzisiaj w niektórych artykułowane jest zainteresowanie bogactwami mineralnymi Antarktyki. Jednocześnie ewentualna eksploatacja złóż byłaby niezwykle kosztowna ze względu na ryzyko związane z geograficzną izolacją, ekstremalnym klimatem, warunkami lodowymi na Oceanie Południowym oraz brakiem niezbędnej infrastruktury.

Jednym z rokujących na przyszłość gospodarczych działań człowieka w Antarktyce jest prowadzenie tzw. bioposzukiwań, czyli uzyskiwania z żywych organizmów genów oraz związków chemicznych, które mogą być wykorzystywane gospodarczo np. w przemyśle farmaceutycznym, kosmetycznym, spożywczym czy w badaniach biotechnologicznych oraz ochronie środowiska. Wiele światowych firm (większość firm działających na tym polu ma swoje siedziby w państwach zachodnich m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Szwajcarii, Holandii, Japonii czy Niemczech) interesuje się antarktycznymi mikroorganizmami oraz krylem i bezkręgowcami morskimi, zwłaszcza bentosowymi endemitami oraz zyskami z ich połowu lub wydobycia. Obecnie trudno jest ocenić wielkość zysków wynikających z wykorzystania bioróżnorodności antarktycznej, natomiast zainteresowanie tą tematyką wyraźnie rośnie, co znajduje swoje odzwierciedlenie na forum ATCM.

Obecnie Antarktykę (przeważnie rejon Półwyspu Antarktycznego) odwiedza w trakcie sezonu letniego 30–40 tysięcy turystów. Turystyka ma głównie charakter rejsów morskich połączonych z krótkimi wizytami na lądzie w celu obserwacji kolonii pingwinów i ssaków morskich oraz zwiedzania zabytków historycznych czy stacji naukowych. W ostatnich latach

pojawiły się nowe rodzaje aktywności turystycznej (m.in. wyprawy na biegun południowy, wspinaczka górską, kajakarstwo, narciarstwo i snowboard, biegi maratońskie, nurkowanie itp.), a wraz z nimi skromne zaczątki sezonowej infrastruktury turystycznej. Rozwój tego typu infrastruktury mógłby pociągnąć za sobą cały szereg problemów związanych z prawem własności, jurysdykcją, a nawet suwerennością terytorialną. Większość podmiotów działających w turystyce antarktycznej zrzeszona jest w organizacji IAATO (*ang. International Association of Antarctica Tour Operators*, Międzynarodowe Stowarzyszenie Antarktycznych Operatorów Turystycznych) i podlega – oprócz prawa Systemu Układu Antarktycznego – również przepisom branżowym. Ocenia się, że wartość usług turystycznych w Antarktyce przekracza 300 mln USD rocznie. Polska nie czerpie dotychczas zysków z tego obszaru, firmy zarejestrowane na terytorium RP nie realizują komercyjnych rejsów na Antarktykę. Jedyną aktywność turystyczną to prywatne rejsy w wymiarze 4–5 rocznie, w sezonie lata antarktycznego.

Antarktyda i otaczający ją Ocean Południowy jest rejonem, w którym prowadzić można unikalne badania dotyczące roli regionów polarnych w obecnych i przyszłych globalnych zmianach środowiska, ewolucji i biologicznej adaptacji organizmów do życia w środowisku ekstremalnym czy tektonicznej ewolucji litosfery Ziemi oraz interakcji Słońce – Ziemia. Obecnie w Antarktyce pozycja państwa zależy w dużej mierze od prowadzonej działalności naukowej, od rozległości i ambicji prowadzonych tu programów badawczych. Stacje badawcze, statki i programy naukowe są instrumentami, za pomocą których państwa prowadzą politykę w Antarktyce i realizują swoje interesy. Stąd też badania obszarów polarnych, ich waga naukowa, geopolityczna i ekonomiczna są przedmiotem aktywnego zainteresowania wielu państw, czego wyrazem są specjalne programy rządowe. Jednocześnie prowadzenie szeroko zakrojonych programów naukowych w Antarktyce przekracza często możliwości jednego kraju (kosztowne technologie, trudności logistyczne, ogromny obszar badań), co wymusza międzynarodową współpracę.

Ponadto wyraźnie zauważalny jest wzrost zainteresowania państw stron Układu rozwojem infrastruktury antarktycznej, w tym infrastruktury transportowej m.in. dotyczącej modernizacji szeregu stacji, zakupu nowych statków oraz samolotów i budowy nowych lotnisk. Rozpoczynane obecnie inwestycje umożliwią w niedalekiej przyszłości otwarcie niedostępnych do tej pory obszarów Oceanu Południowego i wnętrza kontynentu dla nowych badań. Działania te połączone są z dostrzegalnym naciskiem kładzionym na szerokie wykorzystanie nowych technologii służących do szybkiego i sprawnego gromadzenia, przesyłania i analizowania dużych zbiorów danych (takiej jak np. UAV – *ang. Unmanned*

Aerial Vehicle, bezzałogowy statek powietrzny; ROV – ang. *Remotely Operated Vehicle*, zdalnie kierowany pojazd podwodny; nowe typy sensorów i systemów pomiarowych; automatyzacja i autonomizacja urządzeń okitp.). Można przypuszczać, że wszystkie te działania dadzą po kilku latach efekt w postaci inicjacji nowych, przełomowych projektów badawczych o szerokim zakresie działań. Jeśli programy te zakończą się sukcesem, to zdefiniują one na najbliższych kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt lat zarówno kształt nauki antarktycznej, jak i pozycję państw tam działających. Jednocześnie Antarktyką zaczynają interesować się państwa nieuczestniczące wcześniej w programach naukowych, takie jak Szwajcaria, Kanada czy Turcja.

2. Antarktyka a Polska

Polska obecność w Antarktyce zaczęła się w ostatnich latach XIX wieku wraz z wyprawą statku badawczego „Belgica”, na którego pokładzie prowadzili badania Henryk Arctowski i Bolesław Dobrowolski. Ich losy i późniejsza kariera naukowa stały się inspiracją dla kolejnych pokoleń polskich polarników. W 1959 r. – z okazji przekazania Polsce przez ZSRR stacji Oasis (nazwanej następnie Stacją im. B. Dobrowolskiego) – Antarktykę odwiedziła pierwsza grupa polskich naukowców, a systematyczne polskie badania naukowe zaczęły się w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku wraz z uczestnictwem polskich badaczy w morskich i lądowych wyprawach radzieckich i amerykańskich. W końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku Stacja im. B. Dobrowolskiego zawiesiła swoją działalność. Ze względu na położenie Stacja jest trudnodostępna i całkowicie uzależniona od logistyki zewnętrznej, a jej eksploatacja kosztowna. Jednak w ostatnim czasie ponownie zaistniały możliwości jej uruchomienia i wznowienia działalności. Zaletą stacji z naukowego punktu widzenia jest jej unikalne położenie na skałach (a nie na lądolodzie) kontynentu Antarktycznego, co sprzyja prowadzeniu tam badań geologicznych i geofizycznych.

Decydującym impulsem dla polskich badań antarktycznych stała się morska wyprawa na statkach „Profesor Siedlecki” i „Tazar” (1975/1976 r.) w rejon Półwyspu Antarktycznego. Rozpoczynające się w tym okresie trudności z rybołówstwem (m.in. utrata niektórych położonych bliżej Polski łowisk, ograniczenia kwot połowowych) spowodowały wzrost zainteresowania nowymi, potencjalnie bogatymi dla rybołówstwa lokalizacjami. Program naukowy wyprawy dotyczył przede wszystkim badań antarktycznego kryła jako przyszłego źródła zasobów białka i potencjalnie nowych łowisk dla polskiej floty rybackiej. Jednocześnie

wyprawa miała wybrać lokalizację nowej stałej polskiej stacji antarktycznej, która miała służyć również polskim interesom gospodarczym.

Polska Stacja Antarktyczna im. H. Arctowskiego rozpoczęła działalność 26 lutego 1977 r. i funkcjonuje nieprzerwanie do dziś jako stacja całoroczna. Stacja wybudowana została na Wyspie Króla Jerzego w Archipelagu Szetlandów Południowych jako ważne przedsięwzięcie nie tylko naukowe, ale również polityczne i gospodarcze. Usytuowanie na wyspie położonej na północ od Półwyspu Antarktycznego stwarza dogodne warunki do utrzymywania stacji i prowadzenia programów badawczych.

W latach 1981-1986 Polska, siłami kilku instytutów badawczych, uczestniczyła w międzynarodowym programie BIOMASS (*ang. Biological Investigations of Marine Antarctic Systems and Stocks*, Badania biologiczne morskich systemów i zasobów antarktycznych), w ramach którego zorganizowała 4 wyprawy morskie na statku „Profesor Siedlecki”. Badania te ugruntowały pozycję Polski jako kraju będącego jednym z liderów w sprawach dotyczących wszelkich aspektów biologii, technik połowów i przetwórstwa kryła.

W latach 1987/88 i 1990/91 Polska pomogła Hiszpanii w budowie stacji badawczej „Juan Carlos I” na Wyspie Livingstone, leżącej w tym samym archipelagu Szetlandów Południowych co Polska Stacja Antarktyczna im. H. Arctowskiego. Pomoc dotyczyła m.in. transportu domków kontenerowych i wyposażenia stacji statkiem szkolno-towarowym PLO/WSM m/v „Antoni Garnuszewski” i statkiem ORP „Heweliusz”, przeładunku przy użyciu polskiego sprzętu przeprawowego i z pomocą pracowników stacji oraz ogólnego wsparcia logistycznego. Założenie antarktycznej stacji badawczej umożliwiło Hiszpanii osiągnięcie statusu państwa konsultatywnego. Obecnie Polska będzie przebudowywała stację H. Arctowskiego, korzystając z pomocy, również logistycznej, państw sąsiadujących w obszarze Antarktycznym.

Na przełomie 1990 i 1991 r. Polska udzieliła Holandii pomocy przy organizacji naukowej wyprawy antarktycznej w postaci transportu statkiem ORP „Arctowski” i innej pomocy logistycznej. W uznaniu dla przeprowadzonych z sukcesem wypraw badawczych, Holandia została pierwszym państwem konsultatywnym, które nie posiada własnej stacji (natomiast posiada laboratorium badawcze, całoroczne, które jest przy stacji brytyjskiej). Współpraca naukowa przekłada się na prace badawcze, wspólne sukcesy naukowców, możliwość korzystania z zaplecza badawczego państw sąsiadujących w obszarze Antarktycznym.

Obecnie polska infrastruktura antarktyczna obejmuje całoroczną Polską Stację Antarktyczną im. H. Arctowskiego i dwie bazy terenowe położone na Wyspie Króla Jerzego

(Szetlandy Południowe) oraz nieużywaną Stację im. B. Dobrowolskiego (Oaza Bungeera, Ziemia Wilkesa). Polska nie posiada statku, który mógłby spełniać rolę jednostki tak naukowej, w której realizowane byłyby badania z zakresu oceanologii, geologii czy geofizyki, jak i transportowej (przewóz ludzi, sprzętu, żywności i paliwa) dla Polskiej Stacji Antarktycznej im. H. Arctowskiego przewożącej członków wyprawy naukowej w inne regiony Antarktyki.

2.1 Pozycja prawno-międzynarodowa Polski w Antarktyce

Polska ratyfikowała Układ Antarktyczny w 1961 r., przystępując do starań o uzyskanie statusu państwa konsultatywnego. Cel ten udało się osiągnąć dnia 29 lipca 1977 r., wchodząc, jako 13 państwo, do wąskiego wówczas grona podmiotów zarządzających Antarktyką. Stało się to możliwe dzięki wielkiemu zaangażowaniu Polski w naukowe badania antarktyczne (m.in. organizacja wypraw naukowych, a przede wszystkim założenie i utrzymywanie całorocznej stacji badawczej). Przystępując w 1977 r. do Układu Antarktycznego, Polska znacząco wzmocniła grupę państw, które nie zgłaszają roszczeń terytorialnych na terenie Antarktyki. Polska czynnie uczestniczyła też w pracach nad przygotowaniem Konwencji o ochronie żywych zasobów morskich Antarktyki, której jest współautorem. Była też jednym z państw biorących udział w uchwaleniu Protokołu o ochronie środowiska.

Należy podkreślić, że pozycja państwa konsultatywnego ATCM oraz państwa-członka Komisji do Spraw Zachowania Żywych Zasobów Morskich Antarktyki daje Polsce możliwość uczestnictwa w kształtowaniu zasad regulujących wszelkie działania człowieka w Antarktyce zarówno związane z prowadzeniem programów naukowych oraz logistyką obsługi stacji i wypraw, jak i turystyką, bioposzukiwaniami i rybołówstwem.

Polska uczestniczy w corocznych spotkaniach ATCM/CEP, zaś w 2002 r. była gospodarzem XXV ATCM/V CEP. Ponadto Polska uczestniczy w corocznych spotkaniach CCAMLR (1) oraz jego ciała doradczego – Komitetu Naukowego CCAMLR. Polscy przedstawiciele działają również w SCAR i COMNAP.

Jednocześnie Polska Stacja Antarktyczna im. H. Arctowskiego pełni rolę nieoficjalnej ambasady Polski w tym rejonie świata, odwiedzanej corocznie przez oficjalne delegacje międzynarodowe, naukowców z państw członkowskich Układu Antarktycznego, załogi innych stacji i statków badawczych oraz setki turystów odwiedzających Antarktydę.

2.2 Dotychczasowe zaangażowanie Polski w Antarktyce

Obszar: nauka

Badania naukowe są jedyną działalnością człowieka przewidzianą przez Układ Antarktyczny.

Polskie badania antarktyczne obejmowały w przeszłości dziedziny, takie jak: oceanografia, geologia, glaciologia, geomorfologia, klimatologia, mikrobiologia, botanika, ekologia, ornitologia, genetyka, biologia i chemia morza, kartografia, badania litosfery oraz stałe monitoringi środowiskowe. Badania te często organizowane były w ramach interdyscyplinarnych programów badawczych. Antarktyka jest też dogodnym rejonem testowania nowych technologii, co realizowane jest np. w ramach polsko-norweskiego projektu „MONICA”, gdzie do zbierania danych środowiskowych wykorzystywane były samoloty bezałogowe.

Obecnie większość badań prowadzona jest w oparciu o Polską Stację Antarktyczną im. H. Arctowskiego i dwie bazy terenowe położone na Wyspie Króla Jerzego w archipelagu Szetlandów Południowych. Stacja jest jedynym tego typu urządzeniem badawczym prowadzonym przez polską placówkę naukową, zaś całoroczne stacje naukowo-badawcze w Antarktyce posiada zaledwie 20 państw. Dzięki współpracy międzynarodowej, prowadzone są badania również w innych rejonach Antarktyki. Co roku region ten odwiedzają zespoły naukowe z kilku polskich placówek badawczych, zaś zgromadzone materiały i dane są w sposób ciągły wykorzystywane w kraju przez ponad 20 jednostek naukowych oraz przez instytucje naukowe z ponad 20 krajów m.in.: Argentyny, Brazylii, Chile, Hiszpanii, Holandii, Japonii, Niemiec oraz Stanów Zjednoczonych. Na bazie tych materiałów zorganizowano w kilku placówkach banki psychrofilnych szczepów mikroorganizmów pochodzących z różnych środowisk, których część posiada także potencjał wskazujący na ich przydatność biotechnologiczną. Ważnymi instytucjami polskiej polarystyki pełniącymi merytoryczne, organizacyjne i reprezentacyjne funkcje są ww. KBP PAN (od 1977 r) oraz PKPol (od 2014 r.). KBP PAN pełni również funkcję Narodowego Komitetu ds. Współpracy ze SCAR (Polskę w SCAR reprezentuje PAN).

Dotychczasowa współpraca naukowa między Polską a innymi krajami uczestniczącymi w badaniach antarktycznych zaowocowała zawarciem umów o zacieśnieniu współpracy. W 2017 r. zostały podpisane stosowne MoU (*ang. Memorandum of Understanding*, porozumienie) z Chile, Peru i Argentyną. W 2015 r. KBP PAN i PKPol zainicjowały prace nad stworzeniem jednolitego Narodowego Programu Badań Polarnych na następną dekadę. W pracach i dyskusjach ważna jest identyfikacja priorytetów badawczych wspólnych z innymi państwami

Układu Antarktycznego oraz obszarów, w których państwa te są gotowe wzmocnić współpracę wynikającą bezpośrednio z dokumentu „SCAR Antarctic and Southern Ocean Science Horizon Scan”.

Obszar: ochrona środowiska

Antarktyka jest ostatnim rejonem Ziemi, który nie został przez człowieka gruntownie przekształcony i zagospodarowany. Ochrona unikatowych lądowych i morskich ekosystemów Antarktyki jest jednym z pierwszorzędnych zadań ATCM/CEP. Zgodnie z Protokołem o ochronie środowiska Antarktyka jest rezerwatem przyrody, a jej ochrona leży w interesie całej ludzkości. Za najpoważniejsze zagrożenia uważa się zmiany klimatyczne i ich konsekwencje, a także rosnące zainteresowanie zasobami Antarktyki, zwłaszcza żywymi zasobami Oceanu Południowego. Zanieczyszczenia morskie, nieumyślna introdukcja gatunków obcych, stare składowiska odpadów czy rosnący ruch turystyczny również stanowią poważny problem. W celu ochrony lądowych obszarów Antarktydy, szczególnie wartościowych ze względu na skład flory, fauny, unikatowe formy geologiczne czy pamiątki historyczne, stworzono kategorię Antarktycznych Obszarów Szczególnie Chronionych (ang. *Antarctic Specially Protected Area, ASPA*).

Z inicjatywy Polski utworzone zostały przez ATCM dwa Antarktyczne Obszary Szczególnie Chronione: ASPA No 128 Western Shore of Admiralty Bay i ASPA No 151 Lions Rump. Polska była też inicjatorem Antarktycznego Obszaru Specjalnie Zarządzanego (ang. *Antarctic Specially Managed Area, ASMA*) No 1 Admiralty Bay. **ASPA 128 - Zachodnie Wybrzeże Zatoki Admiralicji (Western Shore of Admiralty Bay)** znajduje się około 700 m na południowy wschód od Polskiej Stacji Antarktycznej im. Henryka Arctowskiego. Obejmuje prawie 17 km², z których ponad połowę stanowi teren wolny od lodu. Pozostałą część ASPA 128 pokrywają lodowce spływające z Kopuły Warszawa (Warszawa Icefield). Już tylko jeden z nich, Lodowiec Ekologii (Ecology Glacier) uchodzi do Zatoki. Obszar utworzony został w celu zapewnienia ochrony bogatej faunie (kolonie rozrodcze i miejsca odpoczynku pingwinów, ptaków latających, ssaków płetwonogich) i florze (zbiorowiska mchów i porostów) tego rejonu. Na terenie ASPA 128 prowadzony jest od 1977 r. monitoring ptaków i ssaków (jedna z najdłuższych serii danych w Antarktyce). Na terenie ASPA 128 zlokalizowana jest amerykańska stacja sezonowa Copacabana i polska baza terenowa Demay. **ASPA 151 - Lions Rump** znajduje się w Zatoce Króla Jerzego (King George Bay). Obejmuje teren 1,3 km² między Lodowcem Orła Białego (White Eagle Glacier) a strefą sublitoralu rozciągającą się od Skałek

Lajkonika (Lajkonik Rocks), przez Twin Pinnacles do Lions Head. Obecnie teren ten jest całkowicie wolny od lodu. Obszar utworzony został w celu zapewnienia ochrony formacjom geologicznym, a także – analogicznie jak w przypadku ASPA 128 – bogatej faunie (kolonie rozrodcze i miejsca odpoczynku pingwinów, ptaków latających, ssaków płetwonogich) i florze (zbiorowiska mchów i porostów). Przy granicy ASPA 151 zlokalizowana jest polska baza terenowa Lions Rump.

ASMA tworzone są w celu koordynacji działań państw aktywnych w danym rejonie, unikania ewentualnych konfliktów i zminimalizowania szkód środowiskowych. W Antarktyce powołano dotychczas 6 takich obszarów o łącznej powierzchni około 30 tysięcy km². Wejście na teren ASMA nie wymaga zezwolenia.

Cały obszar Zatoki Admiralicji wraz ze zlewnią stanowi obszar **ASMA 1 Zatoka Admiralicji (Admiralty Bay)**, obejmujący niemal 410 km². Na terenie ASMA 1 wydzielono szereg Stref Naukowych (Scientific Zones) obejmujących obszary cenne naukowo. Jedną z nich jest mszarnik (tzw. Ogrody Jasnorzewskiego), czyli pokryty zwartą roślinnością teren znajdujący się między Stacją a granicą ASPA 128. Wstęp na ten teren jest ograniczony do osób prowadzących tam badania naukowe lub monitoringi i posiadających odpowiednie zezwolenie. Polskie instytucje wspólnie z właściwymi instytucjami należącymi do innych państw sprawują opiekę nad tymi obszarami, podejmując wszelkie konieczne działania z zakresu zarządzania środowiskiem, w tym przygotowują Plany Zarządzania nimi.

Polska była również inicjatorem objęcia ochroną trzech Miejsc i Pomników Historycznych (*ang. Historic Sites and Monuments, HSM*) związanych z historią polskiej działalności w Antarktyce (tj. HSM No 49 Bunger Hill Pillar, HSM No 50 Polish Eagle Plaque, HSM No 51 Puchalski Grave). **HSM** tworzone są w celu ochrony przed zniszczeniem miejsc o znaczeniu historycznym. W Antarktyce jest ich już 92. W sąsiedztwie Stacji znajduje się grób Włodzimierza Puchalskiego, wpisany na listę Historycznych Miejsc i Pomników Antarktyki (HSM 51).

Polska uczestniczy w międzynarodowym projekcie systematycznego monitoringu gatunków wskaźnikowych zależnych od kryła (*ang. CCAMLR Ecosystem Monitoring Program, CEMP*) zainicjowanego przez CCAMLR (1). Zbierane systematycznie dane są wykorzystywane do opracowania nowej strategii zarządzania połowami kryła za pomocą sprzężenia zwrotnego (Feedback Management). Polska jest również pionierem w dziedzinie wykorzystywania samolotów bezzałogowych do monitoringu pingwinów i ssaków morskich.

Obszar: gospodarka

Obecnie eksploatacja żywych zasobów Oceanu Południowego obejmuje głównie połowy antara, kerguleny i kryła antarktycznego.

Polska rozpoczęła połowy w końcu lat siedemdziesiątych, prowadziły je przedsiębiorstwa „Odra”, „Dalmor” i „Gryf”. Naukowe rozpoznanie możliwości połowowych prowadziły statki r/v „Profesor Siedlecki”, r/v „Profesor Bogucki” i m/s „Antoni Garnuszewski”. Wzrost wielkości połowów był możliwy dzięki poprawie techniki połowu i technologii przetwórstwa surowca, jak również dobrego rynku zbytu na produkty z kryła. Umożliwiło to zwiększenie udziału polskiego rybołówstwa w światowych połowach kryła do ok. 20% w latach 1995-2000. W latach 1970-2003 Polska złowiła łącznie 398 tys. ton. Na skutek upadku armatorów „Odry” i „Gryfa” nastąpiła redukcja nakładu połowowego i co za tym idzie spadek połowów do ok. 9 tys. ton w sezonie 2002/03. Ostatni raz polski statek, należący do Dalekomorskiej Kompanii Połowowej DALMOR Sp. z o.o. połowiął na wodach Konwencji w 2011 r.

Polscy naukowcy prowadzili badania, które uczyniły z Polski kraj o jednym z największych „know-how” dotyczącym kryła, w tym również w dziedzinie badań hydroakustycznych. Sukcesy te były możliwe dzięki ścisłym związkom między różnymi działami nauki i gospodarki. Obecnie ta współpraca jest utrudniona. Polska nie posiada okrętów ani statków badawczych, którymi mogłaby prowadzić połowy w tym obszarze, gdyż wiąże się to z ogromnym nakładem inwestycyjnym i kapitałem, którego armator nie posiada. Sytuacja jest jednak cały czas monitorowana i analizowana, a tym samym armator nie wyklucza jednak powrotu na łowiska w kolejnych sezonach połowowych. Zainteresowanie kryłem na świecie nie maleje. Liderami połowów są obecnie Norwegia (ponad 50% całkowitych połowów kryła), Korea Południowa (17%) i Chiny (12%). W przyszłości obszar CCAMLR może być atrakcyjnym regionem dla polskiego rybołówstwa w zakresie połowów kryła, ze względu na rosnące ceny produktów z kryła, tj. mięsa, mączki (do produkcji paszy) oraz oleju z kryła, który jest używany jako surowiec m.in. w produkcji leków i kosmetyków. Wydaje się, że obszar Oceanu Południowego może znowu stać się dla polskiego rybołówstwa obszarem atrakcyjnym, zwłaszcza że Polska pozostaje członkiem Komisji CCAMLR (1).

Liczba polskich turystów w Antarktyce jest znikoma, o czym była już mowa, natomiast co roku po wodach Oceanu Południowego żeglują polskie jachty (1-5 rocznie). Jeden z nich, „Selma Expeditions”, został w 2014 r. członkiem ww. organizacji IAATO. W 2015 r. dwa polskie jachty („Selma Expeditions” i „Katharsis II”) odbyły rejs na Morze Rossa, uznawany za najbardziej nieprzyjazny i groźny akwen Światowego Oceanu, zaś załoga „Selma

Expeditions” zdobyła szczyt Erebusa, jednego z czynnych wulkanów Antarktyki. Pływające pod polską banderą jachty stanowią dobrą wizytówkę Polski, zaś ich załogi – po powrocie do kraju – często biorą udział w projektach edukacyjnych. Jednocześnie podkreślenia wymaga, że turystyka antarktyczna rośnie z roku na rok, przy udziale szczególnie operatorów z USA, Australii, Nowej Zelandii, Chin i Niemiec. Tylko w 2018 r. operatorzy zrzeszeni w IATTO przewieźli na Antarktykę 60 tysięcy turystów.

Warunki naturalne i długotrwała izolacja antarktycznych ekosystemów sprawia, że rejon ten jest atrakcyjnym polem działania dla firm zainteresowanych nowymi technologiami, w tym biotechnologiami. Polska ma dobre podstawy, aby wziąć udział w tego typu działaniach, posiadając banki psychrofilnych szczepów mikroorganizmów, doświadczenie w ich hodowli, udział w projektach biotechnologicznych, a także doświadczenie w konstruowaniu i badaniu Antarktyki przy pomocy samolotów bezzałogowych.

Obszar: bezpieczeństwo

Demilitaryzacja i denuklearyzacja Antarktyki wraz z zasadą wymiany informacji o wszelkich prowadzonych w Antarktyce działaniach, prawem do przeprowadzania inspekcji oraz zamrożeniem roszczeń terytorialnych zapewniają regionowi stabilność, minimalizując napięcia między państwami i nie dopuszczając do ewentualnych konfliktów.

Wojsko jest obecne w Antarktyce wyłącznie jako wsparcie dla badań naukowych (np. przez zapewnienie transportu lub techniczną obsługę stacji) oraz w innych celach pokojowych (np. okręty hydrograficzne, operacje ratunkowe). Działania te stwarzają również możliwość szkolenia szeroko pojętej kadry technicznej, oficerskiej i marynarskiej do pracy w ekstremalnych warunkach polarnych (wysokie kwalifikacje zawodowe, intelektualne, psychiczne czy fizyczne). Sięgająca przynajmniej III Międzynarodowego Roku Geofizycznego tradycja współpracy między naukowcami pochodzącymi z często nieprzyjaznych sobie państw sprawia, że zapewniają oni swoim przedstawicielom i decydom dodatkowy, nieoficjalny kanał wymiany informacji i opinii ważny szczególnie w okresach narastających, poza Antarktyką, sytuacji konfliktowych.

Roszczenia terytorialne do kontynentu antarktycznego, choć zamrożone, są dalej podtrzymywane i mogą w przyszłości stać się powodem konfliktu. Jednakże biorąc pod uwagę nieuznawanie roszczeń przez państwa, takie jak: USA, Rosja i Chiny, wydaje się to mało prawdopodobne. Bardziej realne zagrożenie stanowi spór o wyspy antarktyczne (Południowa Georgia, Wyspy Sandwicz) oraz subantarktyczne (Falklandy) między Argentyną i Wielką

Brytanią. Państwa posiadające roszczenia starają się je wzmacniać metodami pokojowymi, zaznaczając „swoją” jurysdykcję na mapach, znaczkach pocztowych, w publikacjach historycznych, także utrzymując stałą obecność na „swoim” terytorium przez organizowanie patroli SAR czy też świadczenie innym państwom pomocy logistycznej. Polska Stacja Antarktyczna im. H. Arctowskiego zlokalizowana jest na obszarze roszczeń trzech państw – Argentyny, Chile i Wielkiej Brytanii. Polska utrzymuje dobre stosunki ze wszystkimi tymi państwami.

Potencjalnym niebezpieczeństwem, które może prowadzić do ewentualnej militaryzacji Antarktydy (i związanych z tym konfliktów między państwami), mogą – w przyszłości – stać się nowe technologie o podwójnym (cywilnym i wojskowym) charakterze np. instalacje monitorujące i kontrolujące satelity, a także technologie pozwalające na odbieranie przesyłanych z nich danych.

Aneks nr III

Najważniejsze porozumienia i dokumenty międzynarodowe
dotyczące regionów polarnych

autor: Joanna Perchaluk-Mandat

Aneks nr 3: Najważniejsze porozumienia i dokumenty międzynarodowe dotyczące regionów polarnych

Poniższe umowy i dokumenty międzynarodowe zostały ułożone w porządku chronologicznym, chyba że do danej umowy zostały przyjęte protokoły dodatkowe, to wówczas zostały one umieszczone dodatkowo przy danej pozycji w tabeli.

Wykaz nie ma charakteru wyczerpującego, ponieważ jego celem jest wskazanie wyłącznie tych umów, które mają najistotniejsze znaczenie dla ilustracji rozwoju prawa międzynarodowego dotyczącego spraw polarnych i polityki polarnej Polski.

Lp.	Nazwa porozumienia lub dokumentu	Wejście w życie (w stosunku do Polski) i publikacja w Dzienniku Ustaw	Znaczenie
1	Traktat dotyczący Spitsbergenu (tzw. Traktat Svalbardzki), podpisany w Paryżu dnia 9 lutego 1920 r.	2 września 1931 r. Dz. U. z 1931 r. poz. 747	Traktat uznaje norweską suwerenność (i odpowiedzialność za zarządzanie, w tym ochronę środowiska) nad archipelagiem, jednocześnie przyznając obywatelom państw-stron, na zasadzie równości, prawo do działalności gospodarczej. Traktat nie reguluje wprost działalności naukowej.
2	Międzynarodowa konwencja o uregulowaniu połowów wielorybów, sporządzona w Waszyngtonie dnia 2 grudnia 1946 r.	17 kwietnia 2009 r. Dz. U. z 2009 r. poz. 1165	Konwencja (wraz z Planem, stanowiącym jej integralną część) ustanowiła ramy prawne międzynarodowej regulacji wielorybnictwa. Na jej podstawie powstała również Międzynarodowa Komisja Wielorybnicza (<i>ang. International Whale Commission, IWC</i>), mająca kompetencje m.in. w zakresie zmiany Planu przez przyjmowanie regulacji dotyczących ochrony i wykorzystania zasobów wielorybich. W szczególności, w 1994 r. IWC ustanowiła tzw. Południowy

3	<p>Układ Antarktyczny, podpisany w Waszyngtonie dnia 1 grudnia 1959 r.</p>	<p>23 czerwca 1961 r. (Polska jako strona konsultatywna, tj. z prawem głosu od 1977 r.) Dz. U. z 1961 r. poz. 237, z 2000 r. poz. 1087 i z 2017 r. poz. 2165.</p>	<p>Rezerwat Oceaniczny wokół Antarktydy (<i>ang. Whale Sanctuary</i>), zakazując całkowicie komercyjnych połowów wielorybów.</p>
	<p>Protokół o ochronie środowiska do Układu Antarktycznego, sporządzony w Madrycie dnia 4 października 1991 r., z załącznikami I-V</p>	<p>14 stycznia 1998 r. Dz. U. z 2001 r. poz. 52 i z 2017 r. poz. 2165</p> <p>Załącznik II zmieniony środkiem 4(2006), który stał się obowiązujący 23 czerwca 2007 r. oraz środkiem 16(2009), który stał się obowiązujący 8 grudnia 2016 r.</p> <p>Załącznik V stał się obowiązujący 24 maja 2002 r.</p>	<p>Układ Antarktyczny wraz z instrumentami w ramach tzw. Systemu Układu Antarktycznego (poniżej) ustanawiają ramy prawne dla działalności państw i ich obywateli w obszarze antarktycznym. W szczególności Układ przewiduje, że Antarktyda będzie wykorzystywana wyłącznie w celach pokojowych oraz gwarantuje wolność badań naukowych.</p> <p>Protokół przewiduje w szczególności, że Antarktyka stanowi „rezerwat naturalny przeznaczony dla pokoju i nauki”, a także zawiera wiele szczegółowych rozwiązań dotyczących ochrony środowiska. Część z nich zawarta jest w załącznikach, które dotyczą odpowiednio:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Załącznik I – Ocena oddziaływania na środowisko • Załącznik II – Zachowanie antarktycznej fauny i flory • Załącznik III – Niszczenie odpadów i gospodarka odpadami • Załącznik IV – Zapobieganie zanieczyszczeniom morskim • Załącznik V – Ochrona i zarządzanie obszarem • <i>Załącznik VI – Odpowiedzialność za wypadki ekologiczne – nie wszedł jeszcze w życie</i>

4	Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzona w Ramsarok dnia 2 lutego 1971 r.	22 marca 1978 r. Dz. U. z 1978 r. poz. 24	Konwencja obliguje państwa-strony do wskazania (a następnie odpowiedniego zarządzania nimi oraz ochrony) obszarów wodno-błotnych na ich terytorium w celu włączenia ich do utworzonego na jej mocy, Spisu Obszarów Wodno-Błotnych o Międzynarodowym Znaczeniu. Spis obejmuje obecnie ponad 2200 miejsc, w tym obszary arktyczne.
5	Konwencja o ochronie fok antarktycznych, sporządzona w Londynie dnia 1 czerwca 1972 r.	14 września 1980 r. Dz. U. z 1980 r. poz. 119 i z 2017 r. poz. 2207	Konwencja wchodzi w skład tzw. Systemu Układu Antarktycznego i wprowadza generalny zakaz zabijania i chwywania gatunków fok określonych w art. I Konwencji. Załącznik Konwencji przewiduje dodatkowo środki, jakie państwa-strony stosują w celu ochrony, badań naukowych i racjonalnego i humanitarnego użytkowania populacji fok.
6	Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, sporządzona w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.	29 września 1976 r. Dz. U. z 1976 r. poz. 190	Konwencja przewiduje globalne ramy ochrony „dziedzictwa kulturalnego” i „dziedzictwa naturalnego” (definiując oba pojęcia). Na mocy Konwencji funkcjonuje Komitet Dziedzictwa Światowego, który prowadzi Listę dziedzictwa światowego. Lista obejmuje obecnie dwa obiekty przyrodnicze (Wyspa Wranglera, Fjord Ilulissat) oraz trzy obiekty kulturowe lub o charakterze mieszanym w północnej Skandynawii.
7	Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r. (<i>ang. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, CITES</i>),	12 marca 1990 r. Dz. U. z 1991 r. poz. 112	Konwencja jest globalnym instrumentem regulującym handel dzikimi zwierzętami i gatunkami roślin zagrożonych wyginięciem. Zawiera trzy regularnie zmieniane załączniki reglamentujące, z różną intensywnością, handel (Załącznik I – gatunki zagrożone wyginięciem, które są lub mogą być przedmiotem handlu, na warunkach określonych w Konwencji; Załącznik II – gatunki niekoniecznie obecnie zagrożone wyginięciem, ale które mogą się stać takimi, jeśli handel nimi nie będzie ograniczony; Załącznik III – gatunki, którymi jedna ze stron Konwencji reglamentuje handel).

	zmieniona poprawkami z Bonn z dnia 22 czerwca 1979 r.	Dz. U. z 1991 r. poz. 112	W załącznikach I i II ujętych jest wiele zagrożonych gatunków arktycznej fauny i flory.
8	Międzynarodowa konwencja o bezpieczeństwie życia na morzu, sporządzona w Londynie dnia 1 listopada 1974 r. (<i>ang. International Convention for the Safety of Life at Sea, SOLAS</i>)	15 czerwca 1984 r. Dz. U. z 1984 r. poz. 318	Konwencja, przyjęta pod auspicjami Międzynarodowej Organizacji Morskiej (IMO), przewiduje minimalne standardy konstrukcji i wyposażenia statków w celu podniesienia bezpieczeństwa życia na morzu. Większość technicznych standardów znajduje się w 14 Rozdziałach (załącznikach) Konwencji, które były wielokrotnie zmieniane, aby dostosować je do wymogów współczesnej żeglugi. W 2014 r. został przyjęty nowy Rozdział XIV. Zmiany te stały się skuteczne 1 stycznia 2017 r.
9	Międzynarodowa konwencja o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki, sporządzona w Londynie dnia 2 listopada 1973 r., zmieniona Protokołem sporządzonym w Londynie dnia 17 lutego 1978 r. oraz uzupełniona Protokołem przyjętym w Londynie dnia 26 września 1997 r. wraz z załącznikami (<i>ang. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships, MARPOL</i>)	1 lipca 1986 r. Dz. U. z 1987 r. poz. 101 Załączniki: I – 2 października 1983 r. II – 6 kwietnia 1987 r. III – 1 lipca 1992 r. IV – 2 września 2003 r. V – 31 grudnia 1988 r. VI – 29 lipca 2005 r.	Konwencja, przyjęta pod auspicjami IMO, przewiduje szereg rozwiązań zmierzających do zapobiegania zanieczyszczeniu środowiska morskiego przed zrzutami niebezpiecznych substancji lub wyciekami zawierającymi takie substancje. Większość technicznych standardów znajduje się w 6 Załącznikach Konwencji, które były wielokrotnie zmieniane, aby dostosować je do wymogów współczesnej żeglugi. W 2015 r. do Załączników I, II, IV oraz V zostały wprowadzone zmiany, aby uczynić postanowienia Kodeksu Polarnego obowiązkowymi. Zmiany te stały się skuteczne 1 stycznia 2017 r.
10	Międzynarodowa Konwencja o wymaganiach w zakresie wyszkolenia marynarzy, wydawania im świadectw oraz pełnienia wacht, sporządzona w Londynie dnia 7 lipca 1978 r. (<i>ang. International</i>	28 kwietnia 1984 r. Dz. U. z 1984 r. poz. 201	Konwencja, przyjęta pod auspicjami IMO, ustanawia system zwiększania bezpieczeństwa życia i mienia na morzu oraz ochrony środowiska morskiego, przez wprowadzenie odpowiednich standardów kwalifikacji marynarzy.

	<i>Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping, STCW</i>		Załącznik Konwencji został zmodyfikowany w związku z koniecznością uchylenia postanowień Kodeksu Polarnego obowiązkowymi.
11	Międzynarodowa Konwencja o poszukiwaniu i ratownictwie morskim, sporządzona w Hamburgu dnia 27 kwietnia 1979 r. (<i>ang. International Convention on Maritime Search and Rescue, SAR</i>)	27 marca 1988 r. Dz. U. z 1988 r. poz. 184	Konwencja, przyjęta pod auspicjami IMO, ustanawia międzynarodowy system poszukiwań i ratownictwa morskiego. Na jej podstawie zidentyfikowano 13 obszarów poszukiwania i ratownictwa. Konwencja jest jednym z dwóch instrumentów, na podstawie których oparto postanowienia Porozumienia państw arktycznych w sprawie morskiego i lotniczego poszukiwania i ratownictwa z 2011 r., które weszło w życie w 2013 r. (Dania, Finlandia, Islandia, Kanada, Norwegia, Rosja, Szwecja, USA).
12	Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt, sporządzona w Bonn dnia 23 czerwca 1979 r. (<i>ang. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, CMS</i>),	1 maja 1996 r. Dz. U. z 2003 r. poz. 17	Konwencja przewiduje podstawowe uregulowania dla ochrony gatunków wędrownych przez tzw. Państwa Strefy (<i>ang. Range States</i>). Gatunki te są wskazane w 2 Załącznikach do Konwencji, z których każdy przewiduje inne formy ochrony. Załącznik I zawiera listę zagrożonych gatunków wędrownych, a Załącznik II – gatunki wędrowne objęte porozumieniami. Są to gatunki mające nieodpowiedni stan zachowania, co do których istnieje potrzeba zawarcia międzynarodowych porozumień. Wśród tych ostatnich jest m.in. Porozumienie o ochronie albatrosów i petreli z 2001 r. (Polska nie jest jego stroną) oraz Porozumienie o ochronie małych waleń Bałtyku i Morza Północnego z 1992 r. (dla Polski weszło w życie w 1996 r.). Zarówno Konwencja CMS, jak i ww. porozumienia mają znaczenie dla ochrony gatunków w regionach polarnych.

13	<p>Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości, sporządzona w Genewie dnia 13 listopada 1979 r.</p> <p>Konwencja została zmieniona przez 8 Protokołów dotyczących różnego rodzaju szkodliwych materii, w tym:</p> <p>Protokół w sprawie metali ciężkich do Konwencji z 1979 r. w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości sporządzony w Aarhus dnia 24 czerwca 1998 r.</p> <p>Protokół w sprawie zakwaszania, eutrofizacji i ozonu przyziemnego do Konwencji z 1979 r. w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości, przyjęty w Goeteborgu dnia 30 listopada 1999 r.</p>	<p>17 października 1985 r. Dz. U. z 1985 r. poz. 311</p> <p><i>Nie wszedł w życie w stosunku do Polski</i></p> <p><i>Nie wszedł w życie w stosunku do Polski</i></p>	<p>Celem Konwencji, pierwszego wielostronnego traktatu w tej materii, jest ochrona człowieka i jego środowiska przed zanieczyszczeniem powietrza przez zmniejszanie i zapobieganie tegoż.</p> <p>Zanieczyszczenia długiego zasięgu emitowane na półkuli północnej w dużej mierze trafiają do środowiska arktycznego, stąd wysiłki podejmowane przez państwa w ramach Konwencji i jej Protokołów mają duże znaczenie dla m.in. Arktyki.</p> <p>Poprawki do Protokołu z Göteborga z 2012 r. odnoszące się, m.in. do sadzy nie weszły jeszcze w życie.</p>
----	--	--	---

14	Konwencja o ochronie żywych zasobów morskich Antarktyki, sporządzona w Canberze dnia 20 maja 1980 r. (<i>ang. Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, CCAMLR (2)</i>),	27 kwietnia 1984 r. Dz. U. z 1984 r. poz. 314	Konwencja należy do tzw. Systemu Układu Antarktycznego, a jej celem jest zachowanie (oznaczające: „racjonalne wykorzystanie”) żywych zasobów morskich Antarktyki. Na mocy Konwencji funkcjonuje Komisja, która jest odpowiedzialna za realizację celów Konwencji. W ostatnim okresie szczególnie istotne było uzgodnienie na forum Komisji dotyczące ustanowienia (w 2016 r.) morskiego obszaru chronionego na Morzu Rossa.
15	Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. (<i>ang. United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS</i>)	13 grudnia 1998 r. Dz. U. z 2002 r. poz. 543	Tzw. „Konstytucja mórz i oceanów”; główny instrument międzynarodowy regulujący prawa suwerenne i aktywność państw/ich obywateli na morzach i oceanach. Konwencja określa prawa i obowiązki państw w kolejnych strefach morskich, gdzie państwo nadbrzeżne sprawuje suwerenność (wody wewnętrzne, morze terytorialne), prawa suwerenne i jurysdykcję (wyłączna strefa ekonomiczna i szelf kontynentalny), a także poza tymi granicami (morze otwarte i Obszar). Konwencja reguluje też takie zagadnienia horyzontalne, jak m.in. ochrona środowiska morskiego czy prowadzenie morskich badań naukowych.

16	<p>Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r. (<i>ang. United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC</i>)</p> <p>Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r.</p> <p>Poprawka dauhańska do Protokołu z Kioto, sporządzona w Ad-Dausze dnia 8 grudnia 2012 r.</p> <p>Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r. przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r.</p>	<p>26 października 1994 r. Dz. U. z 1996 r. poz. 238</p> <p>16 lutego 2005 r. Dz. U. z 2005 r. poz. 1684</p> <p>4 kwietnia 2018 r. Dz. U. z 2018 r. poz. 669</p> <p>6 listopada 2016 r. Dz. U. z 2017 r. poz. 36</p>	<p>Celem Konwencji jest ustabilizowanie koncentracji gazów cieplarnianych w atmosferze na poziomie, który zapobiegłby niebezpiecznej antropogenicznej ingerencji w system klimatyczny. Konwencja różnicuje częściowo zobowiązania dla państw Załącznika I i Załącznika II.</p> <p>Protokół ustanowił tzw. pierwszy okres rozliczeniowy (lata 2008-2012), określając ilościowe zobowiązania redukcyjne (w Załączniku B) dla państw Załącznika I Konwencji.</p> <p>Poprawka ustanawia tzw. drugi okres rozliczeniowy w ramach Protokołu z Kioto (lata 2013-2020).</p> <p>Porozumienie wprowadza kolejne, istotne zmiany prawnomiędzynarodowego reżimu zmian klimatu. W szczególności, określa cel ograniczenia wzrostu średniej temperatury globalnej do poziomu znacznie niższego niż 2°C powyżej poziomu przedindustrialnego oraz wprowadza instytucję „ustalonego na poziomie krajowym wkładu w globalne działania w reakcję na zmiany klimatu” (<i>ang. Nationally Determined Contribution, NDC</i>). Polska realizuje swoje zobowiązania redukcyjne wspólne z UE i jej państwami członkowskimi, a także Islandią.</p> <p>Z uwagi na wrażliwość obszarów polarnych na zmiany klimatyczne, wysiłki państw w systemie Ramowej Konwencji w celu redukcji emisji antropogenicznych gazów cieplarnianych są bardzo istotne.</p>
----	---	--	--

17	<p>Umowa w sprawie wykonania postanowień Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r., odnoszących się do ochrony i zarządzania zasobami rybnymi międzyzostrefowymi i zasobami rybnymi masowo migrującymi, sporządzona w Nowym Jorku dnia 4 sierpnia 1995 r.</p>	<p>13 kwietnia 2006 r. Dz. U. z 2007 r. poz. 64</p>	<p>W 2015 r. w Oslo, Dania, Kanada, Norwegia, Rosja i Stany Zjednoczone przyjęły Deklarację dotyczącą zapobiegania nieuregulowanych połowów na wodach międzynarodowych centralnego Oceanu Arktycznego.</p> <p>W 2017 r. zostało podpisane Porozumienie w sprawie rybołówstwa na wodach międzynarodowych Oceanu Arktycznego.</p>
18	<p>Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, sporządzona w Aarhus dnia 25 czerwca 1998 r.</p> <p>Protokół w sprawie rejestrów uwalniania i transferu zanieczyszczeń do Konwencji o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, podpisanej w Aarhus dnia 25 czerwca 1998 r., sporządzony w Kijowie dnia 21.05.2003 r.</p>	<p>16 maja 2002 r. Dz. U. z 2003 r. poz. 706</p> <p>24 grudnia 2012 r. Dz. U. z 2012 r. poz. 1300</p>	<p>Konwencja w celu przyczynienia się do ochrony prawa każdej osoby do życia w środowisku odpowiednim dla jej zdrowia i pomysłności obliuguje państwa-strony do ustanowienia w tym zakresie dostępu do informacji, udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępu do wymiaru sprawiedliwości.</p>
19	<p>Deklaracja Narodów Zjednoczonych o prawach ludów rdzennych, uchwalona 29 czerwca 2006 r.</p>	<p><i>Deklaracja nie jest prawnie wiążąca</i></p>	<p>Deklaracja jest głównym instrumentem międzynarodowym regulującym prawa ludów rdzennych jako część systemu praw człowieka. Stwierdza m.in. prawo do samostanowienia (ale nie secesji) i do wolnej, uprzedniej, opartej na dostępie do pełnej informacji zgody społeczności rdzennych na projekty (np. wydobywcze) wpływające na ich sposób życia. Polska głosowała za przyjęciem Deklaracji.</p>

autor: Joanna Perchaluk-Mandat